لوړو زده کړو وزارت

ننګرهار پوهنتون

حقوق او سیاسي علومو پوهنځی

قضا او څارنوالۍ څانګه

جزا او جنایي علومو ډیپارتمنټ

د څارنوالۍ پیژندنه او اوسنۍ وضعیت ته یې کتنه

(د لسانس دورې پایلیک)

Ketabton.com

ترتیب کوونکی: سمیع الله (ساحل)

لارښود استاد: پوهنیار نور الله نوري (مجددي)

کال...۱۴۴۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننلیک

د هرڅه د مخه د **الله تعالی** حمد او ثنا ادا کوم چې د انسان د ټولو چارو مرستندوی او بشپړوونکی دی.

د **خدای تعالی** شکر ګذار یم چې ما ته يې دا توفيق راکړ تر څو د ليسانس دورى د فراغت سند د تر لاسه کولو په خاطر خپل پايليک د (د څارنوالی پيژندنه او اوسني وضعيت ته يې کتنه) تر عنوان لاندې ترتيب او بشپړ کړم. تر څو چې قاضيان، څارنوالان، مدافع وکيلان او پوليس چې په دندو کې د څارنوالی ارګان سره مخامخ کيږي او يا د ټولني عام وګړي چې ژوند کې راغلو جزايي ستونزو د حل لپاره څارنوالۍ ته مراجعه کوي د لا زياتې اشنايی سبب وګرځي. همدارنګه وکولای شو. بله دا چې د څارنوالۍ د ارګان په اړه چې کومې پوښتنې د افغانستان اسلامي آمارت په واکمني کې د خلکو په ذهنونو کې مطرح کيږي د شرايطو مطابق د واقعيتونو په رڼا کې ځواب ووايو.

د مونوګراف د ترتيب په برخه کې چې له ما سره کومو استادانو مرسته کړې، په تيره بيا د ننګرهار پوهنتون د حقوقو او سياسي علومو د پوهنځي له ښاغلی ښوونکی پوهنيار نورالله نوري (مجددي) صيب څخه چې زما د رهنما ښوونکی هم وه ډېر زيات مننندوي يم. کور يې ودان، الله دې عمر دراز ورکړي.

ما خپل مونوګراف د(د څارنوالی پيژندنه او اوسني وضعيت ته يې کتنه) تر عنوان لاندی ترتيب او منظم کړی، هيله ده چې د لوستونکو لپاره ګټور تمام شي .

په درنښت

سميع الله ساحل

د ننګرهار پوهنتون د حقوقو اوسياسي علومو پوهنځي زده کړيال

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنــــــــديز

څارنوالی یو تحقیقي ارګان ده چې د مظنون د خلاف تورن پانه، او د تورن خلاف صورت دعوي ترتیبوي او د جزایي دعوي په ټولو مراحلو کې د ټولنې د نماینده (مدعـي العموم) په ډول د جرم د مرتکب په وړاندې د جنایي عدالت د غوره تامین په موخه دعوي مخ ته وړي.

څارنوالي اهمیت دا ده چې په دولت یو مهم ارګان ده چې هم د دولت له حقوقو د متهم په وړاندې او هم د متهم حقوق د دولت په وړاندې حمایه کوي. څارنوالی له لدې کبله اهمیت لري چې دعوو ته په ښه شکل سره د رسیدګي لپاره یواځینې لار د څارنوالي د ارګان شتون ده. بل دا چې څارنوالی هغه بنسټ ده چې د جزایي دعوي په درې ګونو مرحلو او تجدید نظر کې رول لري نو له اهمیت څخه خالي نده چې وڅیړل شي. څارنوالی په ټولنه کې جنایي عدالت تامینوي، د څارنوالی په شتون سره د مظلومانو حقوق تامینږي.

د څارنوالی هدف دا ده چې د جزایي دعوي اړوند حقیقي او ریښتینې تحقیق ترسره کړي.د څارنوالی په تشکیل او ترکیب پورې د ټړلو چارو ترسره کړي. همدارنګه په محکمه کې د تورن په خلاف د جزایي دعوي اقامه کړي او د مظنون او متهم خلاف د تورن لیک یا اتهامنامې او صورت دعوي ترتیب کړي.

څارنوالی داساسي دندې عبارت دي له‘ د ټولو جرمونو څیړل او د جزایي دعوې اقامه او په محکمه کې د تورن په خلاف د هغو تعقیبول او همدارنګه د جرم د تحقیق او د محکمو د قطعي حکمونو د تنفیذ د بهیر او د ازادي د سلب ځایونو څارنه کول.

د افغانستان اسلامي جهوري دولت د څارنوالی د واک او تشکیل قانون (۶) ماده وایي چې د څارنوالی اداره له درېیو برخو جوړه څخه جوړه شوي ده.د سترې محکمې څارنوالی، د استیناف محکمې څارنوالی ګانې او د ابتدائیه محکمې څارنوالی ګانې.د څارنوالي ارګان یو مشروع ارګان ده چې په اسلامي شریعت او د افغانستان په ټولو قوانینو کې مشروعیت ثابت ده او ځانګړي بابونه او قوانین په دې اړه وضع شوي دي.

د څارنوالي دنده د ټولو جرمونو څیړل او د جزایي دعوې اقامه او په محکمه کې د تورن په خلاف د هغو تعقیبول دی همدارنګه د جرم د تحقیق او د محکمو د قطعي حکمونو د تنفیذ د بهیر او د ازادي د سلب ځایونو څارنه کول دي. د څارنوالي موخې د د قانون د ټینګښت او د عدالت د تامینولوپه منظور، د فردي او عامه حقوقو او ازادیو ساتنه کول او د څارنوالی د اداري د څارنوالانو او ملکي خدمتونو د کارکوونکو د ذاتي چارو تنظیمول دي چې داسې نورې ډیري ګڼې موخې هم لري.

همدارنګه اړوند بله مهمه موضوع څارنوال ده چې څارنوال هغه شخص ته ویل کیږي چې د حکومت لخوا د قانون مساویانه پلي کولو د موخې لپاره ګومارل شوي وي یا هغه حقیقي شخص ده چې د شکمن او تورن خلاف د تورن لیک د ترتیب شروع بیا په درې ګونو محکمو کې د تورن خلاف صورت دعوي مخې ته وړي.عموماً څارنوالان په دوه ډوله دي، لمړي مستنطق چې د تحقیق څارنوال هم ورته ویل کیږي. او دوهم د تعقیب څارنوال څخه عبارت ده. خو ولې په کل کې دواړه د لوې څارنوالی کدرغړي پیژندل کیږي، او د مساوي حقوقو او امتیازاتو څخه برخمن دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د موضوعاتو لړ لیک

سـریزه...ه
د څېړنې اهميت ....و
د څېړنې ستونزه...و
د څېړنې موخې..و
د څېړنې پوښتنې..ز
د څېړنې د اختيار لاملونه..ز
د څېړنې کړنلاره...ح

لمړی فصل

د څارنوالي پيژندنه

لمړی مبحث: د څارنوالۍ پيژندنه..1
لمړی مطلب: لغوي تعريف...1
دوهم مطلب: اصطلاحي تعريف..1
دوهم مبحث: د څارنوالۍ د بنسټ مشروعيت...2
لمړی مطلب: د اسلامي شرعيت له نظره د څارنوالي مشروعيت..2
دوهم مطلب: د قانون له نظره د څارنوالۍ مشروعيت..3
درېيم مبحث: د څارنوالۍ موخې...3
څلورم مبحث: د څارنوالۍ دندې..4
پنځم مبحث: د افغانستان د څارنوالۍ تشکيل..4
لمړی مطلب: د سترې محکمې څارنوالي..4
دوهم مطلب: د استيناف څارنوالي...5
درېيم مطلب: ابتداييه څارنوالي..6
څلورم مطلب: د څارنوالي د عالي شورا دندې..7
پنځم مطلب: د لوی څارنوال دندې...7
شپږم مطلب: د څارنوالي د اداري د مرستيالانو دندې او واکونه..8

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم مبحث: د څارنوال پيژندنه..8
لمړی مطلب: د تحقيق څارنوال پيژندنه..9
دوهم مطلب: د قضايي تعقيب څارنوال پيژندنه...10
دريم مطلب: د څارنوالانو دندې...10
څلورم مطلب: د څارنوالانود استخدام شرايط...10
پنځم مطلب: د څارنوال صلاحيتونه..11
شپږم مطلب: د څارنوال اړوند پرنسيپونه..11
اوو مطلب: د څارنوال مكلفيتونه...12
اووم مبحث: د څارنوالي تاريخي بهير د افغانستان په قوانينو كې.............................15

دوهم څپركی

د څارنوالي څرنګوالی په مختلفو محاكماتي سيستمونو كې

لومړی مبحث: په اتهامي محاكماتي سيستم كې د څارنوالي څرنګوالی....................21
لومړی مطلب: د اتهامي محاكماتي سيستم ځانګړتياوي..21
دويم مبحث: په تفتيشي محاكماتي سيستم كې د څارنوالي څرنګوالی......................22
لومړی مطلب: د تفتيشي محاكماتي سيستم ځانګړتياوي.......................................22
دريم مبحث: په مختلط محاكماتي سيستم كې د څارنوالي څرنګوالی........................23
لومړی مطلب: د مختلط محاكماتي سيستم ځانګړتياوي...23
څلورم مبحث: په اسلامي محاكماتي سيستم كې د څارنوالي څرنګوالی.....................24
لومړی مطلب: د اسلامي محاكماتي سيستم ځانګړتياوي.......................................27

دريم څپركی

د څارنوالي اوسني وضعيت ته كتنه

د څارنوالي اوسني وضعيت ته كتنه..29
پايله...32
وړانديزونه..33
ماخذونه...34

(c) ketabton.com: The Digital Library

ســــــريـزه

الحمد لله نحمده ونستعينه ونستغفره، ونعوذ بالله من شرور انفسنا. من يهده الله، فلا مضل له، و من يضلل فلا هادي له، اشهد ان لا اله الا الله، واشهد ان محمد عبده ورسوله. و قال الله تعالی'

«يآأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِن جَآءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُواْ أَن تُصِيبُواْ قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُواْ عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ»[1]

ژباړه: اې مومنانو که کوم فاسق تاسو ته له کوم خبر سره راشي، نو تاسې د (خبره په اړه) پلټنه وکړئ، هسې نه چې کومې ډلې ته په ناپوهی سره ضرر ورسوي او بیا په خپلو کړو پښیمانه شئ.

دا چې انسان ټولنیز مخلوق ده او ټولنیز ژوند ته اړتیا لري چې پرته له ټولنې یې ژوند نیمګړی او حتی ناممکن ده، نو د ژوند د چارو، حقوقو او مصالحو ساتنې لپاره یې په ټولنه کې داسې قواو ته اړتیا پیداکیږي چې مقاومې او له ځان سره اجرایوي ضمانت ولري، تر څو د دوي ګټې خوندي کړای شي. نو د دې تشې د ډکولو لپاره لمړی اجرایوي ځواک او بیا قضا او د قانون جوړونې مهمې قواوې دي تر څو د دوي حقوق خوندي کړای شي. نو دا دي په دې بحث کې د اجراییه قوې او په ځینو هیوادنو کې د قضایه قوې یو ډول چې څارنوالي بلل شوي ده څیړل شوي ده. دا داسې ارګان ده چې د افرادو، ټولنو، قومونو او دولتونو حقوق او اړتیاوي ور پورې تړلي دي. خلک د څارنوالي په برخه کې سره با تعادله دي، یا په بله معنی دلته دوه اړخونه دی چې څارنوال او عدالت غوښتونکی متهم او هر یو له دوي څخه د څارنوالی پیژندنې ته اړتیا لري، چې څارنوال تحقیق، دعوي د اقامې طریقې او کیفیت پیژندنې ته اړیتا لري او متهم د تحقیق ورکول او یا ځواب ورکول اصولو او هغه څه چې په ده باندې لازم دي چې اجرا یې کړي او ترې امتناع وکړي پیژندلو ته اړ دی، نو ددې لپاره چې د څارنوالی په شرعي قانوني حیثیت او همدارنګه د څارنوالی اوسنې وضعیت، فعالیت، دندو او اجرااتو باندې پوه شو له علمي او عملي نظره یې اهمیت بیانوو.

زمونږ ددې لیکنې څخه هدف د څارنوالۍ او څارنوال اړوند معلومات او په نړۍ کې جزایي قضیو ته مختلفو محاکماتي سیتمونو کې د څارنوالي د فعالیت او موقف واضح کول او د څارنوالۍ د ځایګاه تثبیت کول دي. همدارنګه ددې لیکنې په ترڅ کې په افغانستان کې د څارنوالۍ تاریخي رول باندې رڼا اچولو سربیره د افغانستان آسلامي آمارت دویمه دوره کې د څارنوالۍ په فعالیت رڼا اچول او د څارنوالۍ وضعیت روښانه کول دي. او هغو پوښتنو ته ځواب ورکول کومې چې د ټولنې عامو وګړو، قاضیانو، څارنوالانو او پولیسو په ذهنونو کې د څارنوالۍ د ارګان اړوند ګرځي را ګرځي. اړوند پایلیک مو په دریو فصلونو

---

[1]. قرآن کریم، [الحجرات،اية ۶]

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندې ویشلي ده چې په لمړي فصل کې څارنوالۍ پیژنده، په دویم فصل کې د څارنوالۍ رول په مختلفو محاکماتي سیستمونو کې او په درېیم فصل کې د څارنوالۍ اوسنې وضعیت ته کتنې باندې بحث شوی.

الف ـ د څیړنې اهمیت

ددې څیړنې اهمیت په لاندې نقاطو کې بیانولی شو:

۱-دا چې انسان یو ټولنیز مخلوق ده او پرته له ټولنې ژوند ژوند ممکن نده نو دا اړینه موضوع ده چې د انسانانو ترمنځ شخړې او منازعات یو داسې قانون یا چوکاټ په اساس وڅیړل شي چې د دوي د غوښتنو مطابق وي چې دغه دنده څارنوالي ترسره کوي.

۲- بل دا چې څارنوالۍ هغه بنسټ ده چې د جزایي دعوي په درې ګونو مرحلو او تجدید نظر کې رول لري نو له اهمیت څخه خالي نده چې وڅیړل شي.

۳-څارنوالۍ په ټولنه کې جنایي عدالت تامینوي، د څارنوالۍ په شتون سره د مظلومانو حقوق تامینږي.

۴- لدې کبله د څارنوالۍ موضوع اهمیت لري چې د شخص د مجرمیت او عدم مجرمیت سرنوشت ټاکل کیږي.

۵-څارنوالۍ د تورن پر وړاندې د دولت له حقوقو تامین او دفاع کوي همدارنګه د دولت پر وړاندې د تورن حقوق تامینوي.

ب- د څیړنې ستونزه

دا چې د افغانستان سیاسي نظام له جمهوریت څخه آمارت ته واوښت، نو ټولو حقوقي ادارو کې ګڼ شمیر تغیرات راغلل چې د څارنوالۍ ارګان هم ترې مستثنا نه وه. نو ومو غوښتل چې د څارنوالۍ تشکیل او د فعالیت ډول یې د اسلامي امارت په دوره کې وڅیړو او هغو پوښتنو ته ځواب ووایو کوم چې اوسمهال د څارنوال اړوند شتون لری.

ج ـ د څیړنې موخې

ددې څیړنې موخې عبارت دې له:

۱- د څارنوالۍ د واقعي معنا او مفهوم تثبیت او تشخیص کول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- قاضیانو، څارنوالانو، مدافع وکیلانو او پولیسو د څارنوالی سره لا ډېر اشنايي کول.

۳- د څارنوالی د ارګان د عملي کړنو او قانوني موادو برسي کول او ښودل چې تر کومې کچې پورې قانون تطبیق کیږي.

۴- دا ثابتول چې ایا څارنوالۍ په عمل کې د قانوني ښودل شوي استقلال سره سم استقلال لري او کنه؟

۵- د لیسانس دوري د فراغت سند د تر لاسه کولو لپاره تر څو یې له امتیازاتو څخه برخمن شي.

۶- د ټولو هغو پوښتنو ځواب کول چې اوسمهال د څارنوالۍ د ارګان اړوند شتون لري.

د. د څیړنې اړوند پوښتنې

په دې څیړنې پورې اړوند لاندې پوښتنې ځواب کیږي لکه:

۱- د یو نظام او حکومت په اډانه کې د څارنوالی د شتون څه اهمیت لري؟

۲- آیا اوس مهال څارنوالی اداره د افغانستان اسلامی امارت په اساسی تشکیلاتو کې ځای لری؟

۳- د اسلام له نظره څارنوالي او فعالیت یې د یو نظام په عدلي سکتور کې شرعی جواز لری؟

۴- دمګړی د تحقیق، قضائی تعقیب او د حکم تنفیذ څخه نظارت چې د څارنوالی له بنسټیزو دنده او واکونو څخه وه د چا او کومې ادارې لخوا تر سره کیږی؟

۵- د لوی څارنوالی تشکیل په څه ډول دی. کومې مرستیالۍ او ریاستونه تشکیل کې لري؟

ه- څیړنې د اختیار لاملونه:

۱-ددې موضوع روښانه کول چې د څارنوالۍ ارګان د کومو موخو د تعقیب او تر لاسه کولو لپاره جوړ شوي ده؟ او آیا دغه موخې په عمل کې تر لاسه کیږي او کنه؟

۲-ددې موضوع روښانه کول چې آیا اوس مهال(د افغانستان اسلامي امارت دویمه دوره) کې د څارنوالي ارګان شتون لري او کنه؟ او آیا عملاً فعالیت ترسره کوي؟

۳-او همدارنګه دا په ګوته کول چې آیا څارنوالي خپل استقلالیت ساتلی ده او کنه؟ که ساتلی ده نو تر کومې کچې پورې استقلالیت ساتلی ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

و- د څېړنې کړنلاره

ددې لپاره چې زمونږد پایلیک عنوان د (ځارنوالۍ پېژندنه او اوسنې وضعیت ته یې کتنه) ده، نو اړونده عنوان په دوه برخو ویشل شوي ده، چې لمړې برخه یې د ځارنوالۍ پېژندنه ده. نو پدې برخه کې د څېړنې غوښتنه دا وه چې باید کتابتوني او تحلیلي میتود څخه استفاده وشي. ځکه چې د ځارنوالۍ په اړه ډېر مواد په کتابونو، قوانینو او نورو لیکلو اثارو کې شتون لري. همدارنګه د ځارنوالي پیژندنې په برخه کې مو د قران کریم له مبارکو ایتونو او نبوي احادیثو څخه د څېړنې د غښتلتیا لپاره استفاده کړې ده. د پایلیک د عنوان دوهمه برخه د ځارنوالۍ اوسنې وضعیت ته کتنه ده، نو دې برخې میداني څېړنې ته اړتیا درلوده نو مونږ هم پدې برخه کې میداني څېرنه ترسره کړې ده، چې ځارنوالانو، قاضیانو او اړونده برخه کې د مسؤلو اشخاصو سره د مرکې له لارې او د ټولپوښتنو له لارې مو اړوند معلومات تر لاسه کړي دي.

۱-ددې لپاره چې د نوموړي موضوع ښه روښانه شي او د لوستونکو د لا ښه فهم وړ وګرځي په اړینو فصلونو،مبحثونو،جزونو او فقرو باندې ویشل شوي ده.

۲-لیکنه د هغه د اصلي ماخذونو او منابعو سره ذکر شوي ده.

۳-د ماخذونولیست د کتاب سبز یا شین کتاب په میتود ترتیب شوي ده.

۴-په څېرنه کې د کتابتوني او تحلیلي میتود څخه استفاده شوي ده.ځکه د ځارنوالۍ په اړه ډېر مواد په کتابونو،مجلو، قوانینو او نورو لیکلو اثارو کې شتون لري.

۵- همدارنګه د مسؤلو اشخاصو سره د مرکو له لارې مو د ځارنوالۍ اوسنې وضعیت په اړه معلومات ترلاسه کړي دي.

۶- په موضوع کې مو هغه اصطلاحات چې پېژندلو ته یې اړتیا درلوده، لنډه پېژندنه یې د هماغه صفحې په لمن لیک کې د ماخذ په ذکر کولو سره واضح شوي ده.

۷- د لیکنې پر مهال که له کومې سنې څخه یادونه شوي هغه مو ددغه () قوسونو په منځ کې لیکلي ده.

۸- د قوانینو مادې مو د دغه«» قوسونو په منځ کې لیکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمــــړی څـــپرکی

د څــــــارنوالي پيــژندنه

دا فصل مو په اوو مبحثونو باندې ويشلي ده چې لمړي مبحث کې د څارنوالۍ پيژندنه، په دويم مبحث کې د څارنوالۍ مشروعيت، دريم مبحث کې د څارنوالۍ موخې، څلورم مبحث کې د څارنوالۍ دندې، پنځم مبحث کې د افغانستان د څارنوالۍ تشکيل ، شپږم څارنوال پيژندنه، اووم مبحث کې د څارنوالۍ تاريخي بهير د افغانستان په قوانينو کې در پيژنو.

لمړی مبحث: د څارنوالۍ پيژندنه

لمړی مطلب- لغوي تعريف: څارنوالۍ د فارسي کليمې له دادستان سره مشابه يوه پښتو کله ده،[2]چې د څارني څخه اخيستل شوي ده چې په دري ژبه کې د نظارت، ليدني، تدقيق او پلټني ته ويل کيږی.[3]

د عربي ژبې په قانوني اصطلاح کې څارنوالۍ ته (النيابته العامه) او په عامه معنى ورته مکتب المدعي العام ويل کيږي.

د انګليسي ژبې معادل مفهوم يې (The Department of the Public Prosecution) دی او په ايراني فارسي ژبه کې څارنوالۍ ته دادستان ويل کيږي.

دوهم مطلب - اصطلاحي تعريف: اصطلاحاً څارنوالۍ ته د تحقيق ديوان ويل کيږي، چې عبارت له هغه ارګان څخه ده چې د چارواکو، واکمنانو، دولتي کسانو او همدارنګه د عامه خلکو پر فعاليتونو باندې څارنه کوي تر څو د قانون له حکمونو او شريعت څخه سرغړونه ونه وکړي.

د افغانسان اسلامي جمهوري دولت د ۱۳۸۲ هـ کال د اساسي قانون د (۱۳۴) مادې دويمې فقرې څارنوالۍ داسې تعريف کړي ده:[4]

(څارنوالۍ د اجرائيه قوې يوه برخه ده چې په خپلو اجرااتو کې استقلاليت لري، تشکيل، صلاحيت او د اجرااتو څرنګوالۍ د قانون له لورې تنظيم کيږي.)

څارنوالۍ يو تحقيقي ارګان ده چې د مظنون د خلاف تورن پاڼه، او د تورن خلاف صورت دعوي ترتيبوي او د جزايي دعوي په ټولو مراحلو کې د ټولني د نماينده (مدعـي العموم) په ډول د جرم د مرتکب په وړاندې د جنايي عدالت د غوره تامين په موخه دعوي مخ ته وړي.

---

[2].عميد حسن (۱۳۸۵).فرهنګ عميد فارسي، موسسه انتشارات کبير،تهران ميدان استقلال،جلد اول،ص ۵۰۹.
[3].دادستان قايمونکی يا دا چې د يو حق له بل جانب څخه واخلي په اصطلاح کې دادګستري عبارت دي د دولت له نمايندګي څخه په قضا کې د مجرمينو په وړاندې چې دعوي ليک وړاندې کوي.
[4].د افغانستان اساسي قانون(۱۳۸۲).۸۱۸ رسمي جريده،۱۳۴ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم مبحث: د څارنوالۍ بنسټ مشروعیت

لمړی مطلب: د اسلامي شریعت له نظره د څارنوالۍ مشروعیت

د څارنوالۍ مشروعیت د قرآن کریم مبارکو ایتونو او نبوي احادیثو څخه ثابت ده چې په لاندې ډول پرې رڼا اچوو:

الله تعالي د قرآن کریم سورت الحجرات شپږم نمبر ایت مبارک کې فرمایلي دي:

«يآأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِن جَآءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُواْ أَن تُصِيبُواْ قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُواْ عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ»[5]

ژباړه: اې مومنانوکه کوم فاسق تاسو ته له کوم خبر سره راشي، نو تاسې د (خبره په اړه) پلټنه وکړئ، هسې نه چې کومې ډلې ته په ناپوهۍ سره ضرر ورسوي او بیا په خپلو کړو پښیمانه شئ.

همدارنګه سردار کونین حضرت رسول اکرم (ص) فرمایي:(اتثبت من الله و العجلت من الشیطان).

ژباړه: تثبیت او د یوې خبرې څېړنه د الله تعالي حکم ده او عجله کول د شیطان امر ده.

همدارنګه فقهي قاعده وجود لري چې وایي:

(فواجب التمحیص و المحص التمیز الظن الباطل من الظن الصادق).

ژباړه: د باطل یعني دروغجن او صادق ګمان یا ظن تر منځ توپیر کول واجب دي.

که چیرې اسلامي تعلیمات او تاریخ مطالعه کړو نو نو د څارنوالۍ بنسټ پورې اړوند فعالیتونه په اندول ډیرې قضایاوې تر سترګو کیږي، چې د اسلامي تاریخ بنسټ ایښودونکو او د وخت نومیالیو چارواکو د څارنوالي نوم په تفکیک سره اړوندې چارې په لا مثاله بڼه ترسره کړي دي چې ځینې بیلګې په لاندې ډول سره ذکر کوو.

هغه څوک چې په لمړي ځل لپاره یې په اسلامي دولت کې د ولایت المظالم اوسنې څارنوالۍ ته ورته ارګان فعالیتونه ترسره کړي دي، هغه حضرت محمد مصطفي (ص) وه. کله چې د حذیفي قبیلي خلک د مسلمانانو د سپه سالار خالد بن ولید (رض) ته تسلیم شول، نو ځینې خلک د خالد بن ولید د کورنۍ لخوا ووژل شول نو رسول الله (ص) د حذیفي قبیلې د خلکو د حقوقو د دفاع په خاطر باندې او د مختل شوي نظم د بیا اعادي لپاره د وژل شویو کسانو په سر د حذیفي قبیلې ته دیت ورکړ.

کله چې د حضرت عمر فاروق(رض) د خلافت دوره شروع شو، نو د نن ورځې حقیقي او واقعي مسولیت شناس او سالم وجدان لرونکي څارنوال اړوند فعالیتونو بیلګي شتون لري. کله چې د قبطي زوي او د مصر د والي د زوي عمرو بن العاص ترمنځ مسابقه ترسره کیږي چې په پاي کې د مصر د والي زوي عمرو بن العاص شکست خوري، نو په نتیجه کې د عمرو بن العاص د قبطي د زوي په وهلو او ټکولو باندې پیل کوي او هغه ته پیغور ورکوي، نو هر کله چې د حج د فریضې د مراسم ادا کولو ورځې راځې نو د قطبي زوی یاده قضیه حضرت عمر فاروق (رض) ته کوي او له هغه څخه شکایت کوي چې حضرت عمر فاروق(رض) عمرو بن العاص را غواړي او په عام محضر کې قصاص کوي.

همدارنګه د امویانو په دوره کې د عبدالمالک بن مروان زوي د مظلومانو د شکایتونو اوریدلو لپاره ځانګړي ورځ منتخب کړي وه، او د شکایتونو د رسیدنې او څیړنې لپاره به عملي اقدام کاوه. چې ښه بیلګه یې عمر بن عبدالعزیز(رح) وه. حضرت عمر بن عبدالعزیز(رح) د عدالت د ټینګښت لپاره د بنې

[5].قرآن کریم، [الحجرات،ایة ۶]

(c) ketabton.com: The Digital Library

امیه په نوم قبیلي په وړاندې داسې مبارزه وکړه چې د مالونو په برخه (بیت المال) کې د یادې قبیلې له خوا غیر مشروع ګټې اخیستنې په مقابل کې کلک ودریده او د هغوي له لورې اخیستل شوي مالونه بیرته اخذ او خزانې ته مسترد کړل او تر څنګ دوي خزانې ته د مالیاتو په ورکړې باندې مکلف وګرځول. چې د وخت غوره عدالت ټینګښت په سبب عمر بن عبدالعزیز(رح) ته د عمر ثاني لقب ورکړل شو. او د پنځم خلیفه په نوم هم یادیږي.

نوټ: د اسلام له نظره د څارنوالۍ مشروعیت په اړه مکمل بحث د اسلام په محاکماتي نظام کې ترسره شوي ده. چې په دویم څپرکي کې شتون لري.

دوهم مطلب: د قانون له نظره د څارنوالۍ مشروعیت

د افغانسان اسلامي جمهوري دولت د ۱۳۸۲ هـ کال د اساسي قانون د (۱۳۴) مادې دویمې فقرې څارنوالۍ داسې تعریف کړي ده:

څارنوالۍ د اجرائیه قوې یوه برخه ده چې په خپلو اجرااتو کې استقلالیت لري، تشکیل، صلاحیت او د اجرااتو څرنګوالۍ د قانون له لورې تنظیم کیږي.[6]

څارنوالۍ د اجراییه قوی یوه برخه ده، چې په خپلو اجراآتو کې خپلواکه او د قانون د حکمونو تابع ده، چې اساسي دندې یې عبارت دې له: لمړی د ټولو جرمونو تحقیق، د جزایي دعوي اقامه او په محکمه کې د تورن پر خلاف د هغه د دوسیې تعقیبول، دویم د جرم د تحقیق او د محکمو قطعي حکمونو د تنفیذ د بهیر او د ازادۍ د سلب د ځایونو څارنه.[7]

دریم مبحث: د څارنوالۍ موخې

د څارنوالۍ موخې عبارت دې له:

۱-د جزایي دعوي اړوند حقیقي او ریښتینې تحقیق ترسره کول.

۲-د څارنوالۍ په تشکیل او ترکیب پورې د ټولو چارو ترسره کول.

۳-په محکمه کې د تورن په خلاف د جزایي دعوي اقامه کول.

۴-د جزایي دعوي په برسې کې د خنډ او ځنډ مخنیوی کول.

۵-د مظنون او متهم خلاف د تورن لیک یا اتهامنامې او صورت دعوي ترتیب کول.

۶-د جزا تطبیق، محابسو او توقیف ځایونو څخه څارنه او نظارت تر سره کول.[8]

همدارنګه د افغانستان تیر اسلامي جمهوري دولت د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون ۲ ماده د څارنوالۍ د موخو په اړه داسې صراحت لري[9]

۱-د څارنوالۍ په تشکیل پورې د اړوندو چارو تنظیمول.

---

[6]. (۴) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي،د افغانستان اساسي قانون،۱۳۴ ماده.

[7]. د افغانستان د څارنوالي د واک او تشکیل قانون(۱۳۹۲).۸۴۳ رسمي جریده، ۳ ماده.

[8]. اخلاق حقوقي در عمل (اخلاق و سلوک مسلکي).تمویل کننده:اداره حاکمیت قانون و مبارزه با مواد مخدر بین المللي، وزرات خارجه امریکا(INL)و تطبیق کننده،بنیاد آسیا،ص ۱۴۵.

[9]. (۷) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي، د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون، ۲ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲-د څارنوالۍ په واکونو او دندو پورې د اړوندو چارو تنظیمول.

۳-د قانون د ټینګښت او د عدالت د تامینولوپه منظور، د فردي او عامه حقوقو او ازادیو ساتنه کول.

۴-د څارنوالۍ د اداري د څارنوالانو او ملکي خدمتونو د کارکوونکو د ذاتي چارو تنظیمول.

۵-د څارنوالانو په جزایي او تادیبي مسولیت پورې د اړوندو چارو تنظیمول.

څلورم مبحث: د څارنوالۍ دنــدې

پدې هکله د څارنوالی د واک او تشکیل قانون (۳) ماده د څارنوالۍ د اساسي دندو په اړه په لاندې ډول صراحت لري، چې اساسي دندې عبارت دې له:[10]

۱-د ټولو جرمونو څیړل او د جزایي دعوې اقامه او په محکمه کې د تورن په خلاف د هغو تعقیبول.

۲-د جرم د تحقیق او د محکمو د قطعي حکمونو د تنفیذ د بهیر او د ازادي د سلب ځایونو څارنه کول.

پنځم مبحث: د افغانستان د څارنوالۍ تشکیل

د مرکزي څارنوالي ادراي (لوی څارنوالي) تشکیلات عبارت دې له: لوی څارنوال، څلور مرستیالي اداري د(جرایمو تحقیق، قضایي تعقیب، اداري او عسکري) امورو کې، په مختلفو امورو کې پنځلس ریاستونه، د مشاورینو بورد او عالي شورا څخه عبارت دي. څارنوالي ادره د کارونو د ښه تنظیم او غوره اجرااتو لپاره عالی شورا د لوی څارنوال تر ریاست لاندې، مرستیالان او د ۱۵ ګونو ریاستونو رئیسان لري.[11]

پدې اړه د افغانستان تیر اسلامي جهوري دولت د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون (۶) ماده په لاندې ډول صراحت لري:[12]

د څارنوالۍ اداره له لاندې برخو جوړه ده:

۱-د سترې محکمې څارنوالۍ.

۲-د استیناف محکمې څارنوالۍ ګانې.

۳-د ابتدائیه محکمې څارنوالۍ ګانې.

لمړی مطلب: د سترې محکمې څارنوالۍ

دغه څارنوالۍ د اداري په مرکز کې فعالیت کوي چې د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون د (۶) مادې پر بنسټ منځ ته راغلې ده. د سترې محکمې څارنوالۍ د لاندې برخو لرونکې ده:[13]

۱ـ د عمومي جزاء څارنوالۍ.

---

[10]. پورتني ماخذ،د څارنوالی د واک او تشکیل قانون، ۳ ماده.

[11]. IL_F بنیاد بین المللی حقوقی افغانستان (۱۳۹۷).مباحث عمومی وکالت دفاع برای کلینیک های حقوقی بنیاد،دیپارتمنت تعلیمات بین المللی حقوقی،کابل،ص ۱۴۵.

[12]. (۷) ګنه لمنلیک ته دي مراجعه وشي ، د څارنوالی د واک او تشکیل قانون، ۶ ماده.

[13]. (۷) ګنه لمنلیک ته دي مراجعه وشي ، د څارنوالی د واک او تشکیل قانون، ۲ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ د عامه امنيت په خلاف د جرمونو څارنوالی

۳ـ د کورني او بهرني امنيت په خلاف جرمونو او د ملي امنيت د منسوبينو د وظيفوي جرمونو پر خلاف څارنوالی.

۴ـ د وسله والو ځواکونو ،پوليسو، د ملي امنيت موظفينو او د عسکری تشکيلاتو لرونکو نورو ادارو وظيفوي جرمونو پر خلاف څارنوالی.

۵ـ د اداری فساد د جرمونو څارنوالی.

۶ـ دمخدره موادو او مسکراتو د جرمونو څارنوالی

۷ـ اطفالو د جرمونو څارنوالی.

لمړي جز: د ستريِ محکمې د څارنوالي دندې

د څارنوالی د اداری د تشکيل او صلاحيت د قانون د(۱۸) مادی په استناد سره د سترې محکمې د څارنوالي دندې عبارت دې له:

۱-د استيناف محکمو په پريکړو باندې اعتراض او يا فرجام غوښتنه او يا له هغه څخه انصراف

۲- د فرجام غوښتنې په مرحله کې د قضيې تعقيب او په ستره محکمه کې تجديد نظر کول

۳-د سترې محکمې د اړوند ديوانونو د قضايی مستشارانو شفاهي او تحريري پوښتنو ته معلومات او توضيحات ورکول دي.

۴- د ټولو هغو دندو ترسره کول چې د لوې څارنوال لخوا محوليږي.

دوهم مطلب: د استيناف څارنوالی

د هر ولايت په سطحه يوه د استيناف څارنوالی شتون لری.[14] چې خپلې دندې د قانون د حکمونو مطابق ترسره کوي. استيناف څارنوالی لاندې برخې لري:

۱ـ د جرمونو د تحقيق څارنوالی.

۲ـ د قضايی تعقيب څارنوالی

۳-د اجراآتو په تحقيق د نظارت څارنوالی، د حکمونو تنفيذ، د ازادی د سلب ځايونه.[15]

لمړي جز: د استيناف څارنوالی دندې

د څارنوالی د اداری د تشکيل او صلاحيت د قانون د(۲۱) مادې په استناد سره د سترې محکمې د څارنوالي دندې عبارت دې له:[16]

---

[14]. پورتنې ماخذ، د څارنوالی د واک او تشکيل قانون،۱۹ ماده.

[15]. (۱۱) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي،IL_F بنياد بين المللی حقوقی افغانستان بنياد آسيا،ص ۱۴۹.

[16]. پورتنې ماخذ،IL_F بنياد بين المللی حقوقی افغانستان بنياد آسيا،ص ۱۴۸.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱-په اجراآتو باندې نظارت او د هر ولایت د اړوندې حوزې د تحقیق یا څارنې د مراجع په اجراآتو کې قانونیت.

۲-دابتدائیه څارنوالیو د قرار او تصمیمونو تائید یا رد، د ابتدائیه محکمې په صادر شوي حکم استیناف غوښتنه، انصراف یا ډده کول.

۳-استیناف محکمو په صادر شویو فیصلو باندی اعتراض، د قضیې څارنه کول او تعقیب په استینافي مرحله کې.

۴- د خلاص شوی متهم د توقیف غوښتنه یا د تورن کس توقیف تمدید د محاکمې په جریان کې احتیاطي تدابیرو مطالبه او غوښتنه.

۵-د مجازاتو د تنفیذ او د مالي تعویض یا بدل د تضمین په منظور.

درېیم مطلب: د ابتدایه څارنوالی

د ولایت په مرکز، ولسوالیو او ښاري ناحیو کې موازي له ابتدایه محکمو یا د محکمو د جزایي ابتدایي دیوانونو سره موازي د استیناف د اړوندې څارنوالی تر لاس لاندې جوړیږي، چې د لاندې برخو لرونکي ده:[17]

۱- د جرمونو د څیړنې(تحقیق) څارنوالی.

۲- د قضایي څارنې(تعقیب) څارنوالی.

۳- د حکمونو د تنفیذ د مرجعو په اجراآتو د نظارت څارنوالی.

۴- د اداری کارکونکو څارنوالی.

لمړي جز: د ابتدائیه څارنوالی دندې

د څارنوالی د اداری د تشکیل او صلاحیت د قانون د(۲۷) مادې په استناد سره د ابتدائیه څارنوالي دندې عبارت دې له:[18]

ابتدائیه څارنوالی د ولایت د استیناف د څارنوالی د ریاست لاندې، دمحکمو د ټولو جزایي قضیو د جرمونو څیړنه یا تحقیق او قضایي څارنه په غاړه لري. مګر دا چې قضیه د قانون د حکم سره سم د دوي په واک اوصلاحیت کې نه وي.

---

[17]. پورتني ماخذ،IL_F بنیاد بین المللی حقوقی افغانستان بنیاد آسیا،ص ۱۴۶.

[18]. (۷) ګڼه لمنلیک ته دي مراجعه وشي، د څارنوالی د واک او تشکیل قانون، ۲۷ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم مطلب - د څارنوالي د عالي شورا دندې: د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون (۹) ماده د د عالي شورا دندې او واکونه روښانه کوي چې مهم عبارت دي له:[19] د لويي څارنوالي د پالیسي او کاري پلان تصويبول، د څارنوالانو د کادري او مسلکي امتياز د درجې تثبيت او لوړول او د هغه تصويبول، د څارنوالۍ د تشکیل او کلنۍ بوديجې د طرحې تائيد، د څارنوالي اداري پوړې د نورو اړوندو چارو څيړل چې لوی څارنوال يې عالی شورا ته محولوي.

پنځم مطلب - د لوی څارنوال دندې:

د څارنوالۍ اداري په راس کې لوی څارنوال شتون لري چې لاندې دندې پرمخ وړي:[20]

۱-په مرکز او ولايتونو کې تر لاس لاندې ادارو رهبرې او د قانون د حکمونو مطابق د هغو اجرااتو څارنه.

۲-د څارنوالۍ د اداري د عالي شورا رياست.

۳-د قانون له حکمونو سره سم تر اغيز لاندې څارنوالوالانو او ادارو ته د اوامرو لارښونو صادرول.

۴-د قانون له حکمونو سره سم د متهمينو پر ضد د تعليق، ممنوع الخروج، مالي او نورو احتیاطي تدابيرو نيول او د هغو رفع کول.

۵-د قانون د حکمونو مطابق د نوو دلايلو د څرګندیدو په سبب په جزايي موضوعاتو کې د محکمو پر قطعي پريکړو باندې د نوې کتنې غوښتنه.

۶- په جزايي موضوعاتو کې د سترې محکمې د ديوانونو پر قطعـي پرېکړو باندې د نوې کتنې په اړه د شورۍ د فوق العاده غونډې د جوړېدو په اړه د سترې محکمې عالي شورۍ ته د وړانديز وړاندې کول.

۷- په جزايي قضيو او نورو موضوعګانو کې د نوې کتنې په اړه د سترې محکمې د عالي شورۍ په قضايي غونډو ـې د هغې شورۍ د غوښتنې پر بنـاء ګډون کول.

۸-- د اړتيا په صورت کې لـه يـوې څارنوالۍ څخه بلې څارنوالۍ ته د تحقیق د واک سپارل.

۹- د قانون د حکمونو مطابق د سترې محکمې عالي شوري ته په جزايي قضيو کې د محکمې د بدلولو وړانديز.

۱۰- د څارنوالانو او نورو کـارکوونکو مقررول، تبديلول، ترفيع، تقاعد، انفکاک او د استعفي منل او يا د قانون د حکمونو مطابق واکمنو مراجعو ته د هغو وړانديز کول.

۱۱- د مظنونينو، متهمينو او مجرمينو د حقوقود رعايت څارنه.

۱۲- ملي شوري او عندالمطالبه جمهور رئيس ته د څارنوالۍ د اجراآتو د رپوټ وړاندې کول.

۱۳- د قانون د حکمونو مطابق د نـورو چارو سرتـه رسول.

---

[19]. (۱۱) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي،IL_F بنياد بين المللی حقوقی افغانستان بنياد آسيا،ص ۱۴۸.
[20]. (۷) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي، د څارنوالۍ د واک او تشکيل قانون،۱۱ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم مطلب د څارنوالۍ د اداري د مرستالانو دندې او واکونه:

د څارنوالۍ د واک او تشکیل قانون د (۱۲) مادې په استناد سره هره یوه مرستیاله ادره د مشخصو دندو لرونکې ده او د لوی څارنوال تر لاندې کار کوي.

۱-د جرمونو د تحقیق په چارو کې د څارنوالۍ د ادارې مرستیالی دندې او واکونه:

د تحقیق په چارو کې مرستاله اداره یو لړ دندې په غاړه لري چې د قانون د حکمونو مطابق پرمخ وړي. دغه دندې عبارت دي له، په قانوني موده کې د تحقیق د چارو مخ ته وړل او د قانون مطابق د دندو اعمال، د متهمینو د توقیف قانوني والي په هکله د څارنوالانود تصمیم څارنه، د مظنونیو او متهمینو له بې برخلیک توب څخه مخنیوی لپاره څارنوالانو ته لارښونه کول، لوی څارنوال ته د ریپوټ وړاندې کول، لوي څارنوال ته د متهمینو د تعلیق او ممنوع الخروج حالت او نورو احتیاطي او مالي تدبیرونو وړاندیز کول.

۲-د قضایي تعقیب چارو کې د څارنوالۍ د ادارې مرستیالۍ دندې او واکونه:

د مرکز او ولایتونو د استیناف څارنوالیو د اجرااتو رهبري او سازمانول، په پورته یادشویو څارنوالیو د ریاست د نیول شویو تصمیمونو په هکله ملاحظه او د تصمیم نیول، په پریکړو کې د قانون په تطبیق او تاویل کې د تیروتنو نشتوالي په صورت کې د استیناف محکمو او سترې محکمې پریکړو تائید په اړه تصمیم نیول، او په پریکړو کې د قانون په تطبیق او تاویل کې د تیروتنو شتوالي په صورت کې د استیناف محکمو پریکړو باندې اعتراض کول او د سترې محکمې اړوندو دیوانونو ته وړاندې کول.

۳-په عسکري چارو کې د څارنوالۍ د ادارې مرستیالۍ دندې او واکونه:

د قانون سره سم په مرکز او ولایتونو کې د عسکري څارنوالانو او د اجرااتو رهبري، د سترې محکمې د عسکرې دیوان د استیناف محکمو پریکړو په هکله تصمیم نیولو د عسکري څارنوالانو په اجرااتو کې د قانونیت د رعایتولو مراقبت، استیناف عسکري محکمو په پریکړو قناعت او یا اعتراض تصمیم، د استیناف عسکري محکمو په پریکړو اعتراض د سترې محکمې دیوان ته وړاندې کول.

۴- د اداري مرستیالۍ، لاندې دندو او واکونو لرونکي دي:

د څارنوالۍ د بودیجې ترتیبول، د څارنوالانو ذاتي چارو تنظیم، د څارنوالۍ د بودیجې تطبیقول، د څارنوالانو ستاژ دورې تنظیم، د څارنوالۍ د منقولو او نا منقوله شتمنیو ساتنه او مراقبت، د لوی څارنوال تر لاس لاندې ادارو د مالي او تدارکاتي خدماتو وړاندې کول، نور ریاستونه دندې د قانون مطابق ترسره کړي.

مخکې لدې چې د څارنوال اړوند نورو موضوعاتو باندې بحث وکړو په لنډ ډول په څارنوال باندې رڼا اچوو، ځکه چې د څارنوالۍ اړوند مهم کارونه څارنوال ترسره کوي نو د څارنوال لنډه پیژندنه کوو:

شپږم مبحث: د څارنوال پیژندنه

څارنوال هغه شخص ته ویل کیږي چې د حکومت لخوا د قانون مساویانه پلي کولو د موخې لپاره ګومارل شوي وي. او یا هر هغه مامور چې زمونږ د هیواد د څارنوالۍ په مسلکي برخه کې دنده ترسره کوي څارنوال بلل کیږي.

څارنوال ته د عربي ژبې په قانوني اصطلاح کې ثابت العام یا مدعي العموم او په انګلیسي ژبه کې ورته (Public Prosecutor) وایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اصطلاح کې د څارنوالۍ هر یو مسلکي کارکوونکي ته څارنوال ویل کیږي. او یا په بل عبارت هغه شخص ده چې د قانون د حکومونو سره سم د جرمونو د څیړنې او د محکمې په وړاندې د تورنو کسانو د عدلي تعقیب صلاحیت لري څارنوال بلل کیږي.

غوره تعریف داسې کولای شو چې څارنوال هغه حقیقی شخص ده چې د قانون په رڼا کې د شکمن او تورن اړوند نسبت کړای شویو جرایمو څیړنه او د ذیصلاح محکمې په وړاندې تورنو کسانو د عدلي تعقیب صلاحیت لري. او یا دا چې هغه حقیقي شخص ده چې د شکمن او تورن خلاف د تورن لیک د ترتیب شروع بیا په درې ګونو محکمو کې د تورن خلاف صورت دعوي مخې ته وړي.

څارنوال په بیلابیلو پړاوونو کې په لاندې ذکر شویو نومونو باندې یاد شوي ده:

۱-عمومي (مدعي العموم)

۲-د جرم د ثابتولو وکیل (وکیل اثبات جرم)

۳- د الله تعالی د حق مدعي(مدعي حق الله)

۴-د دعوي وکیل(وکیل دعوی)

۵-د بادشاه وکیل(وکیل بادشاه)

د جرم د ارتکاب په اړوند جزایي دعوي ته د رسیدنې په برخه کې د مختلفو قوانینو لکه د څارنوالۍ د تشکیل او واک قانون د جزایي اجرااتو موقت قانون او همدارنګه د (۱۳۹۳) کال رسمي جریده ۱۱۳۲ ګڼه جزایي اجرااتو قانون د احکامو په نظر کې نیولو سره د څارنوالۍ ارګان د اړوندو فعالیتونو د اجرا کولو ذیصلاح اشخاصو ته د مستنطق او څارنوال اصطلاح کارول شوي ده، لکه د څارنوالي د تشکیل او واک قانون په (۴۱) ماده کې همدغه اصطلاعات کارول شوي دي چې اړونده فعالیتونه یې هم سره توپیر لري پدې معنا چې په یو مطروحه جزایي دعوه کې مستنطق د تحقیق او څارنوال چې په محکمه کې د متهم د تعقیب چارې مخ په وړاندې وړي نو له دې زاویې څخه ویلای شو چې څارنوال په ۲ ډوله دي:

لمړي- مستنطق چې د تحقیق څارنوال هم ورته ویل کیږي.

دوهم- د تعقیب څارنوال چې د څارنوالي د تشکیل او واک قانون دغه اصطلاح کارولې ده.

خو ولې په کل کې دواړه د لوې څارنوالۍ کدرغړي پیژندل کیږي. او د مساوي حقوقو او امتیازاتو څخه برخمن دي. پدې مناسبت د څارنوالانو د ښه پیژندلو لپاره دواړه بیلابیل در پیژنو:

لمړی مطلب: د تحقیق څارنوال(مستنطق)

د تحقیق څارنوال د هغه څارنوال څخه عبارت دې چې د جرمي قضیې په اړه د مظنون څخه پلټنه او تحقیق تر سره کوي او د جرم اړوند اثار او مدارک راټولوي.[21]

د جرم د ارتکاب پر بنسټ د ټولنې د تلف شوي نظم د بیا اعادې لپاره د دولت له هغه نماینده څخه عبارت ده چې جزایي دعوي ته د رسیدنې په برخه کې د تحقیق مرحلې پورې اړوندې چارې لکه: څارنوال ته د پولیسو لخوا د محول شوې قضیې هر اړخیزه څیړنه او بیا ددې څیړنې پر بنسټ د جزایي

[21]. حفیظ الله دانش(۱۴۰۰).جزا محاکماتو اصول،کابل،نوی مستقبل خپرندویه ټولنه،ص ۹۲.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعوي تحریک، مظنون توقیف، د مظنون او متضر څخه تحقیقات، د اتهمنامي یا تورنلیک ترتیب، د دوسیې حفظ کول او همدارنګه نورې اړوندې چارې پر غاړه لري.

دوهم مطلب: د قضايي تعقیب او نظارت څارنوال

د جرم د ارتکاب په اساس د ټولنې د له منځه تللې نظم د بیا ځلې اعادې لپاره د دولت په استازیتوب هغه شخص څخه عبارت ده چې د جزایي دعوي د څیړلو په برخه کې د قضایي تعقیب مرحلې پورې اړوند چارې لکه: د تحقیق څارنوال لخوا ترتیب شوي دوسیې تدقیق کول، پدې معنا چې د هغه ترتیب شوي تورن لیک او تحقیقات تائید او یا هم مسترد کړي د تائید په صورت کې د صورت دعوي ترتیب په محکمه کې د تورن تعقیب او د هغه پر خلاف ژر تر ژره دعوه اقامه کول پر غاړه لري.

دریيم مطلب: د څارنوالانو دندې

پدې برخه کې به لمړي د تحقیق څارنوال دندې او بیا به د تعقیب څارنوال دندې واضح کړو. ځکه چې د دواړو دندې یو له بل سره په ځینو برخو کې توپیر لري.

لمړي جز:د تحقیق څارنوال دندې

۱-د جرم په اړه باندې تحقیق کول.

۲-د دوسیې څیړنه تر سره کول.

۳-د اړتیا په صورت کې د هغه مظنون نیول چې لا تر اوسه پورې نیول شوي نه وي او د هغه مظنون خوشې کول چې بیګناه ثابت شي.

۴-د مظنون د حقوقو اعلان کول.

۵-د تحقیق اجرات ترسره کول.

۶-د تحقیق بشپړول او د د تعقیب څارنوال ته دوسیې سپارل.

دویم جز: تعقیب څارنوال دندې

۱-د دوسیې څیړنه ترسره کول.

۲-د صورت دعوي ترتیب کول.

۳-په ټاکلي وخت باندې د اجراآتو بشپړول او ابتدائیه محکمې ته د دعوې د اقامه کولو په موخه باندې د دوسیې سپارل.

څلورم مطلب: د څارنوالانو د استخدام شرایط

د څارنوالی د واک او تشکیل قانون په (۲۸) ماده کې اړوند شرایط ذکر کړي دي چې عبارت دي له:[22]

۱-د افغانستان تابعیت درلودل.

۲-لږ تر لږه د حقوقو یا شرعیاتو له پوهنځي څخه د لیسانس سند تر لاسه کول.

[22]. (۷) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي، د څارنوالی د واک او تشکیل قانون،۲۸ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳-له مدني حقوقو څخه نه محرومیت.

۴-په سیاسي ګوندون کې نه غړیتوب.

۵-له اداري فساد، عمدي جنحې یا جنایت په جرمونو باندې نه محکومیت.

۶-په مخدره موادو باندې نه روږدیتوب.

۷-د ۲۴ کلنۍ سن بشپړول.

۸-د څارنوالۍ د ستاژد دورې بشپړول یا د حقوقي او قضایي زده کړو د مرکزونو د ستاژ د دورې بشپړول.

ټول څارنوالان د هویت ځانګړي کارت لرونکي دي چې د څارنوالۍ د عالي شورا لخوا تصویبږي او د اړوندې دندې د اجرا په وخت کې وړاندې کیږي.[23]

پنځم مطلب: د څارنوال صلاحیتونه

د افغانستان د جزایي اجرااتو د قانون له مخې څارنوالان د دندې د اجرا کولو په وخت کې ډیر صلاحیتونه لري چې ځیني یې مونږ دلته ذکر کوو:[24]

۱-د مظنون توقیف کول او یا خوشي کول.

۲-د پولیسو د اجرااتو د اصلاح غوښتنه کول.

۳-د قضایي ضبط مراجعو څخه د نویو دلایلو د را ټولولو غوښتنه کول.

۴-د محکمې په پریکړه باندې اعتراض ترسره کول.

۵-اړونده دوسیه حفظ کول.

۶- د څارنوال لخوا د جلب او احظار امر صادرول.

شپږم مطلب: د څارنوال اړوند پرنسیپونه

څارنوال د دندې د ترسره کولو پر مهال باندې مکلف ده چې ځینې قواعد او پرنسیپونه په نظر کې ونیسي چې له ځینو څخه په لاندې توکه باندې یادونه کوو:

۱- د خپواکي پرنسیپ: پدې معنا چې څارنوال به په خپلو اجرااتو کې بشپړه خپلواکي په پام کې نیسي.[25]

۲-د بې پرې والي پرنسیپ؛: دې معنا چې څارنوال به د د دعوي د هیڅ لورې پلوي نه کوي.[26]

۳- د څارنوال د اجرااتو د چټکتیا پرنسیپ: دغه پرنسیپ پدې چې معنا څارنوال باید خپل اجراات په ټاکلي موده کې چې قانون ورته ټاکلي ده بشپړ کړي. په اجرااتو کې چټکیتا د عادلانه محکمې د شرطونو څخه یو اړین شرط ده.د افغانستان د جزایي اجرااتو قانون په (۱۰۰) ماده کې د د توقیف امر د (۹۹)

---

[23]. پورتني ماخذ،د څارنوالي د واک او تشکیل قانون، ۳۴ ماده.

[24]. د افغانستان جزایي اجرااتو قانون(۱۳۹۳).۱۱۳۲رسمي جریده،۸۸،۸۹،۹۲، ماده.

[25]. (۴) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي،د افغانستان اساسي قانون،۱۳۴ ماده.

[26]. (۲۱) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي، حفیظ الله دانش، ص ۹۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مادې مطابق د ۷ ورځو څخه تر ۱۵ ورځو پورې ټاکلی ده. همدارنګه د جزايي اجرااتو قانون (۱۴۹) مادې هم د دواړو څارنوالانو د کارلپاره ټاکلي موده په پام کې نیولي ده.[27]

اووم مطلب - د څارنوال مکلفیتونه

څارنوال د صلاحیتونو په درلودلو سره یو لړ مکلفیتونه چې د هېواد نافذه قوانینو ذکر کړي په غاړه لري، چې د دندې اجرا کولو پر مهال باید فردي عدالت، اجتماعي عدالت او جنایي عدالت تامین ته پاملرنه وکړي. د څارنوال مکلفیتونو د ښه توضیح کولو په خاطر په دریو مرحلو کې څیړو:د تحقیق مرحله، عدلي تعقیب مرحله او د حکم نافذیدو مرحله.

لمړي جز-د تحقیق په مر حله کې د څارنوال مکلفیتونه

که څه هم څارنوال مکلف ده چې د ترسره شویو اجرااتو څخه څارنه وکړي خو اساسي دندې د کشف څخه وروسته د تحقیق په مرحله کې شروع کیږي. د څارنوال مکلفیت د مظنون او متهم په وړاندې د جنایي عدالت تامین ده. د څارنوال مکلفیت د تحقیق په مرحله کې عبارت دې له:

۱-د جرم د پیښیدو څخه اطلاع تر لاسه کول: د تحقیق څارنوال مکلف ده هغه معلومات چې د جرم اړوند ورته رسیږي، د تا ریخ او ساعت په قید کولو سره واخلي او په نږدې وخت کې ورته رسیده ګي وکړي. همدارنګه په مشهود جرم کې څارنوال کولای شي د جرم پیښي ځای ته لاړ شي.[28]

۲- د عدلي تعقیب په پړاوونو کې د څارنوال منع:د جزایي اجرااتو قانون (۱۴) مادې دغه حالات په لاندې توګه ذکر کړي دي:

- په هغه صورت کې جرم د هغه او یا د هغه له خپلوانو څخه د یوه په خلاف ارتکاب شوي وي.
- په هغه صورت کې د تورن د خپلوانو له جملې څخه وي.
- په هغه صورت کې چې په عین قضیه کې د مخه له اړخونو څخه د یوه د مدافع وکیل، قاضي، حقوقي مشاور، اهل خبره یا د شاهد په توګه ګډون کړی وي.[29]

۳-د مظنون او تورن د حقوق څرګندول: د جزایي اجرااات قانون د (۸) مادې په استناد سره څارنوال مکلف ده چې مخکې د تحقیق له پیل څخه مظنون او تورن ته د هغه حقوق چې د جزایي اجرااتو قانون په (۷) ماده کې ذکر شوي دي وښایې. همدارنګه څارنوال مکلف ده چې د حقوقو له تفهیم څخه وروسته موضوع په محضر کې درج او د هغوي لاسلیک او د ګوتې نښان واخلي.

هغه مظنون یا تورن چې د عدلي تعقیب پړاو کې په ژبه پوه نشي او یا کوڼ او ګونګ وي څارنوال مکلف ده چې د هغه لپاره ترجمان ونیسي او په هفه صورت کې چې بې بضاعته وي دولت د هغه لپاره ترجمان ونیسی.

۴- د مدافع وکیل غوښتنه: له مظنون یا تورن څخه تحقیق باید د مدافع وکیل په شتون کې صورت ونیسي. د جنایت په جرم کې د د مدافع وکیل لرل اړین دي. د جزایي اجرااتو قانون (۱۵۲) مادې مطابق څارنوال مکلف ده چې د جنایت په جرم کې یو تن مدافع وکیل د تورن په مصرف ونیسي. په هغه

[27]. (۲۴) ګنه لمنلیک ته دې مراجعه وشي،د جزایي اجرااتو قانون، ۱۴۹/۱۰۰ ماده.

[28]. پورتني ماخذ، د جزایي اجرااتو قانون،۵۸ ماده.

[29]. (۱۱) ګنه لمنلیک ته دې مراجعه وشي،IL_F بنیاد بین المللی حقوقی افغانستان بنیاد آسیا،ص ۱۵۰.

(c) ketabton.com: The Digital Library

صورت کې چې تورن بیوزله وي، د هغه لپاره د حقوقي مرستو ادارو له لورې هغه ته وکیل یا حقوقي مساعد ونیسي.

۵-تورن ته د جرم انتساب: څارنوال مکلف دی له مظنون سر ه په لمړي برخورد کې د هغه د هویت تثبیت او د هغه د جرمي عمل ارتکاب چې ورته نسبت ورکړل شوی ابلاغ او مدافع وکیل ته د هغه د لاس رسي د خبرېدو وروسته يې بیانونه وپوښتي. د مظنون بیانونه چې په محضر کې درج کیږي او عکس او هویت يې په ځانګړي فورم کې درجیږي.[30]

۶- په غیر قانوني ډول د بیانونو اخیستلو ممنوعیت: له مظنون یا تورن څخه په هره لاره بیان اخیستل چې د قانون خلاف واوسي اعتبار نلري. څارنوال مکلف ده چې په غیر قانوني ډول بیانونو اخیستلو څخه ډډه وکړي. چې د جزايي اجرااتو قانون (۲۲) ماده په دې اړه داسې څرګندونه لري:د قضایي ضبط مامور، څارنوالی او محکمه په هیڅ حالت کې اجازه نلري چې خپله یا د بل شخص له لارې په ناوړه چلند، د مخدره موادو استعمال، اکراه، ځوروني، په مقناطیسي خوب، تهدید او ویرولو او یا د څه ګټې په وعدې سره مظنون یا تورن اظهار یا اقرار ته مجبور کړي. قضایي ضبط مامور، څارنوال مکلف دی د جرم پیښندو او د مظنون یا تورن د الزام د اثبات په اړه متعدد دلایل را ټول کړي.

۷- د پانو او شیانو ضبط منع:څارنوال نشي کولای هغه پاڼې او شیان چې په جرمي قضیې پورې اړه نلري ضبط کړي. څارنوال مکلف ده چې د اړوندو پاڼو او شیانو تر لاسه کولو وروسته پلټنه پای ته ورسوي. همدارنګه څارنوال نشي کولای هغه معلومات افشا کړي چې د دندې پر وخت لاسته ر اوړي دي.[31]

۸-د علی السویه دلایلو راټول: څارنوال مکلف ده چې د جرم د اثبات دلایل او تبریه کوونکي دلایل علی السویه راټول او وارزوي.

۹-د تحقیق د مودې رعایت کول: د جزايي اجرااتو قانون (۱۴۹) مادې مطابق د تحقیق او جزايي دعوي اقامې دعوې موده:

-په قباحت کې تر (۱۰) ورځو پورې.

- په جنحه کې تر (۲۷) ورځو پورې.

- په جنایت کې تر (۷۵) ورځو پورې.

که چیرته تورن تر توقیف لاندې نه وي لوی څارنوال کولای شي د تحقیق او جزايي دعوې د اقامې موده په جنحه کې تر (۹۰) ورځو او په جنایت کې تر (۱۸۰) ورځو تمدید کړي.

۱۰- د تحقیق د محضر ترتیب کول: څارنوال مکلف ده چې د جزايي اجرااتو قانون د (۱۶۱) مادې مطابق د تحقیق د اجرا په وخت کې محضر ترتیب کړي. چې محضر د تحقیق د څارنوال لخوا لاسلیک او د کشف محضر له هغه سره ضمیمه کیږي. همدارنګه څارنوال مکلف د جزايي اجرااتو قانون د (۱۶۴) مادې مطابق د تحقیق د پای ته رسیدو محضر ترتیب کړي.

---

[30]. (۲۴) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي، د جزايي اجرااتو قانون، ۱۴۸ ماده.
[31]. پورتني ماخذ، د جزايي اجرااتو قانون، ۱۳۴او۱۳۵ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم جز-د قضايي تعقيب په مرحله کي د څارنوال مکلفيتونه

د قضايي تعقيب په مرحله کي څارنوال مکلفيتونه عبارت دي له:

۱-د دوسي تدقيق: د قضايي تعقيب څارنوال د دوسيي له تدقيق او او ارزوني وروسته د لزوم په صورت کې د جزايي اجرااتو قانون د (۱۶۸) مادې مطابق لاندې اجرااتو په سرته رسولو باندې مکلف دی:

-په جرم پورې د اړوندو سندونو، مدارکو او شيانو غوښتنه.

-د تورن شخص او د جرم د وصف د ټاکلو په نسبت د نيول شويو اقداماتو د بدلون يا الغا په اړه په کشف او تحقيق پورې د اړوندو اجرااتو په باره کې د قرار صادرول.

-د تحقيق د بشپړتيا او نيمګړتيا د لرې کولو لپاره د دوسيې اعاده.

-په دوسيه کې په درج شويو دلايلو مستند د تورنليک تائيد او د صورت دعوي ترتيبول.

-د تورنليک لغو او د هغه د بيا ترتيب په اړه د قرار صادرول.

- د تورنليک لغو د ددې قانون د حکمونو مطابق د دوسيې حفظ په اړه د قرار صادرول.

۲- د جزايي دعوې اقامه کول:د قضايي تعقيب څارنوال مکلف ده چې د تورنليک د تائيد په صورت کې د تحقيق ټولې پاڼې په يوه فهرست کېله جزايي دعوې سره يو ځای واکمنې محکمې ته احاله کړي.څارنوال مکلف دی تورن، مجني عليه، د حق العبد مدعي او د حق العبد مسول محکمې ته د قضيې له احالې څخه د احالې د ګنې او نيټې او اړوندې په قيد سره خبر ورکړي.

۳-د محکمې له اجنډا حخه خبر ورکول:د جزايي اجرااتو (۱۷۶) مادې مطابق څارنوال مکلف ده چې محکمې ته د موضوع له احالې څخه وروسته د قضيې د مقدماتي څېړنې موده د محکمې د تحريراتو له دفتر سره هم غږی کړي او موضوع د هغو اشخاصو خبرتيا ته چې حضور اړين ده رسماً ابلاغ کړي.

دريم جز- د تنفيذ د حکم په مرحله کي د څارنوال مکلفيتونه:

د څارنوال مکلفيتونه د تنفيذ په مرحله کې عبارت دي له:

۱-د اعدام تنفيذ په وخت کي د څارنوال حضور: د جزايي اجرااتو قانون (۳۱۵) مادې مطابق د اعدام د جزا د تطبيق پر مهال د څارنوال شتون اړين دی. د اعدام د حکم د تنفيذ په وخت کې د هغه حکم نص او هغه تور چې ددغه حکم د صادريدو موجب ګرځيدلی ده د تنفيذ په ځای کې د اجرا څخه د مخه د څارنوال لخوا قرائت کيږي. موظف هئيت مکلف ده چې د اعدام د مجازاتو له تنفيذ څخه وروسته د مجکوم عليه د مرګ په هکله د طبيب تصديق واخلي او دپيښيدو وخت يې په محضر کې درج او لاسليک کړي.

۲-د حبس د مجازاتو تنفيذ: د جزايي اجرااتو قانون (۳۲۱) مادې مطابق د حبس په مجازاتو د شخص د محکوميت په اړه د محکمو قطعي فيصلې د څارنوال تر څارنې لاندې په محبسونو کې تطبيق کيږي.

۳-د حيثيت د اعادي غوښتونکي ته اطلاع ورکول:د د جزايي اجرااتو قانون (۳۷۰) مادې مطابق څارنوال مکلف ده چې د محکمې د غونډې د جوړيدو څخه لږ تر لږه (۷) ورځې د مخه غوښتنليک ورکونکي ته خبر ورکړي. محکمه د حيثيت د اعادي غوښتونليک د څېړنې په وخت کې د غوښتنليک ورکوونکي او څارنوال بيانونه اوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم مبحث: څارنوالۍ تاريخي بهير د افغانستان په قوانينو کې

لمړی مطلب: د افغانستان د مدعي العموميت اداري تشکيلات

د څارنوالۍ د چارو د تنظيم قانون په ۱۳۴۳ هـ ق کال کې په ۲۴ مادو کې نافذ او په ۱۷ ګڼه رسمي جريده کې خپور شو. دغه قانون کې څارنوالي د لوې څارنوالۍ د اداري په حيث يعني د مدعي العموميت اداره او لوی څارنوال يې د افغانستان د مدعي العموم په نوم معرفي کړ.

د مدعي العموم مرکزې اداري د جرمونو د کشف او د هغو سره د مجادلې لپاره د پاچا ظاهر شاه د وخت اساسي قانون د (۱۰۳) مادې پر بنسټ په ۱۳۴۳هـ کال کې تاسيس شوي ده چې ياده ماده په لاندې ډول صراحت لري:[32]

د جرمونو څېړنه د قانون د حکمونو سره سم د مدعي العموم له خوا چې د دولت په اجرائيه قوې پورې تړلې ده، ترسره کيږي. چې په هر ولايت کې د مدعي العموم دفترونه شتون لري، همدارنګه د مدعي الموم د اداري تشکيلات او دندې په لاندې ډول دي:

1. د جرايمو د کشف مديريت

د جرايمو د کشف مديريت دندې د جزايي قضيو تدقيق او د کورنيو چارو د وزارت څخه د ورځينيو پيښو د راپورنو لاسته راوړل، او د هغوي مراقبت ترسره کول.

ددې سربيره د ولايتونو د څارنواليو څخه د جزايي دوسيو د اجراأتو د راپورونو ترلاسه کول، د ترلاسه شويو راپورونو عمومي ترتيب، تنظيم او توحيد، د محبسونوو او توقيف خونو او همدارنګه د بنديانو د اصلاحاتوعملي کول.

2. د تدقيق عمومي مديريت

د تدقيق عمومي مديريت د ۱۳۴۵ هـ کال د جدي په مياشت کې جوړ شو، چې ددغه مديريت په تشکيل کې مامورين او يو تعداد مسلکي غړي شامل دي، چې په مشخصو کټګوريو کې به يې دندې ترسره کولې.

3. د مدعي العموميت د اړيکو مديريت

دغه اداره لاندې ذکـر شوې دندې پر مخ باندې وړي:

۱- د دولتي ادارو څخه د جزايي دوسيو ترلاسه کول چې د تفتيش په نتيجه کې اړونده جرم پکې ثبت شوي وي.

۲-د وارده دوسيو مطالعه کول او د لوې څارنوالۍ رياست ته اړيني غوښتني وړاندې کول، او اړونده مراجع ته لاربښونه کول.

۳-د ترتيب شويو راپورنو وړاندې کول لوړ پوړې مقام ته.

۴-د مرکز، و لايتونو او وزارتونو سره د اړيکو تامينول.

---

[32]. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۴۳)هـ کال.رسمي جريده، ۱۰۳ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4. د مرکز ابتدائیه څارنوالی اداره

دغه اداره لانـدي دندي پرمخ وړلي:

۱-د جزايي دوسو سپارل دعوي په اړه.

۲-د عيب لرونکو(ناقصو) دوسيو د بشپړولو لپاره مسترد کول.

۳-د يادې شوې اداري په مرسته د تورنو کسانو رابلل او محکمي ته يې ليږل.

۴-د قانون سره سم د صورت دعوي برابرول.

۵-د ابتدايه محکمې د وروستنيو احکامو نافذ کول.

5. د عامه امينت او مامورينو د استيناف څارنوالۍ

ددې څارنوالۍ دنده د عامه امينت او مامورينو جرمي قضيو ته رسيدگي کول ؤ، چې د ولايتونو د محکمو د رياست د عامه امنيت ديوانونو څخه چې پريکړې يې د ابتدايي محکمې په څير دي، او د استيناف د پريکړې لپاره د څارنوالي د عالي اداري يا د ولايت مقام او يا خپله د تورن يا متهم شخص لخوا دې اداري ته راځي، دوسيه د صورت دعوي د ترتيب کول څخه وروسته مرکزې استيناف محکمې ته ليږل کيږي او مرکزې استيناف محکمه د يادې شوې محکمې د استازې په حضور کې جسله دايروي او پريکړه کوي. همدا چې د مرکزې استيناف محکمې پريکړه راورسيده د دريمې يا تميز محکمې پريکړې لپاره چې د څارنوالۍ عالي اداري يا خپله محکوم غوښتنه وي، ددې څارنوالۍ لخوا د سترې محکمې د تميز عالي اړوند

رياست ته ليږل کيږي. چې يواځې لاندې قضيې د استيناف محکمې ته د ارجاع وړ وي:

الف: جزايي قضيې چې په لاندې ډول دي.

۱-د قاچاق اړوند قضيې.

۲-جعل او تزوير اړوند قضيې.

۳-رشوت اړوند قضيې.

۴-د دندې پر مهال د مامورينو او اجيرانو جرمونو اړوند قضيې.

۵- د اختلاس اړوند قضيې.

۶-د عامه امنيت اړوند قضيې.

ب: د عامه حقوقو اړوند قضيې: هغه قضيې دي چې د خلکو او دولت ترمنځ رامنځته کيږي.

ج: عدلي قضيې د موقتي استيناف په اړوند باندې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

6. د عامه امنیت اومامورینو د تمیز محکمي څارنوالی اداره

دغه اداره د څارنوالۍ عالي اداره وه چې په تیر جمهوریت کې د څارنوالی معادل وه چې د جزايي دعوي تعقیب به یې د هېواد په تمیز محکمه کې په غاړه ؤ او په ځانګړې ډول دې اداري هغه قضیې تعقیب کولې چې د عامه امنیت په ضد به وي او یا به د دولت د مامورینو لخوا ځینې جرایم تر سره کیدل.

په کال ۱۳۵۵هـ ق کې د وخت د انقلابي شورا له لورې اساسي اصول چې د موقت اساسي قانون امر یې درلود تصویب کړاي شول، او په ۱۳۵۹ کال کې کې نافذ کړل شو. ددې قانون ۵۹ ماده« د افغانستان د دموکراتیک جمهوریت لوي څارنوال د هېواد څارنوالی د ارګانونو د فعالیت لارښوونه په غاړه لري» کې د لمړي ځل لپاره د لویې څارنوالی اداره د عدلیې وزارت څخه بیله کړاي شوه او د یو خپلواک ارګان په توګه د دولت په جوړښت کې رامنځته شوه.

په ۱۳۶۵ کال کې د دولت په سمبالولو کې بدلون راغي او اساسي قانون د لویې جرګې له لورې تصویب کړل شو، او په ۱۳۶۶ کال کې د وري به میاشت کې د ولسمشر له لورې لاسلیک شو. چې ددې اساسي قانون په نهم فصل کې د څارنوالی په اړه بحث شوي او ځینې موارد لیکلي وه. چې (۱۲۱،۱۲۰،۱۱۹،۱۱۸،۱۱۷) مادې د یادولو وړ دي.[33]

د افغانستان د اسلامي آمارت د لمړي دروې پر مهال په ۱۳۷۵ کال د کب د میاشتې په ۱۶ نیټې د امر پر بنسټ لویه څارنوالي د عدلیې وزارت تر چتر لاندې راغله او د ۱۴۱۹ هجري قمري کال د ۵ میاشتې جمادي الاول د ۲۳ نیټې د ۱۰۹ نمبر فرمان پر بنسټ د څارنوالی صلاحیتونه قاضیانو ته وسپارل شول.

د افغانستان د اسلامی آمارت د لمړي دورې د پاي ته رسیدو وروسته په ۱۳۸۰ کال کې لویې څارنوالي ته بیا جوړښت ورکړل شو.اساسي قانون د لویي جرګې له لورې تصویب او د ولسمشر لخوا د ۱۳۸۲ کال د سلواغې د میاشتې په ۶ نیټه نافذ شو. او په ۱۳۴ ماده کې اساسي قانون څارنوالی ته مشروعیت ورکړ.

د افغانستان د تیر جمهوری دولت له جوړښت څخه وروسته د لویې څارنوالی جوړښت هم وده وکړه، چې مخکې د عدلیې وزارت تر لاس لاندې وه او وروسته د یوې خپواکي اداري په توګه په فعالیت پیل وکړ.د افغانستان تیر اسلامي جمهوري دولت کې د لویې څارنوالی اداري ۴ مرستیالان درلودل چې هر یو مرستیال یې په خپل جوړښت کې څو نور ریاستونه تر لاس لاندې وه. چې دغې اداري د پنځه زرو په شاوخوا کارکوونکي په مرکز کابل او نورو ولایتونو کې درلودل چې یوه برخه یې اجیران او نور یې په مسلکي او اداري څانګو کې په دندو باندې بوخت وه.

دویم مطلب: د لمړنۍ اساسي قانون څخه تر اوسنۍ قانون پورې د څارنوالی منزلت ته لنده کتنه:

د غازي امان الله خان په دوره کې په ۱۳۰۳ هـ لمریز کال کې د کابل په پغمان ساحه کې لویه جرګه دایره شوه چې ۱۰۵۲ تنو د ولس نماینده ګانو پکې ګډون کړي وه او اساسي قانون یې چې ۷۳ مادې درلودې چې لس څپرکي درلودل تصویب کړ.[34]

---

[33]. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۶۳)هـ کال، رسمي جریده.

[34].سرور دانش(۱۳۹۴).حقوق اساسي افغانستان،کابل، انتشارات امیري،ص ۸۸.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغه وخت د حقوق الله د مدعي شتون اړين وه، چې په همدې دليل باندې په اساسي تشکيلاتو کې د ضميمو په منځ ته راوړلو سره د لمړي ځل لپاره د جرم د اثبات د وکيل يادونه وشوه، که چېرته د يو شخص پر خلاف په محکمه کې په مشترک ډول د حقوق الله او حقوق العباد دعوي کيدي او مدعي به مخکې له پريکړې د صادريدو څخه غايب يا نادرکه شو د هغه د حقوق الله د قضيې د موضوع د حل په موخه باندې د يو عمومي مدعي يا وکيل په موقت ډول باندې د محاکمو لخوا ګمارل کېده او هغه په سر به حقوق العبد د هغه تر حضوره باقي پاتي کيده.

د افغانستان دويم اساسي قانون د محمد نادر شاه له لخوا په (۱۳۰۹ هـ ش) کال کې جوړ شو.دغه اساسي قانون ۱۱۰ مادې په ۱۴ فصلونو کې درلودي. د څارنوالی ارګان يې د عدليې وزارت په چوکاټ کې منحصر کړي وه.

د افغانستان دريم اساسي قانون د محمد ظاهر شاه له لوري په کال (۱۳۴۳هـ ش) په ۱۲۸ مادو او ۱۱ څپرکيو کې تصويب کړل شو.[35] دغه قانون کې د مدعي العموميت په نوم اداره جوړه شوه چې په ۱۰۳ ماده کې داسې يادونه شوې ده.[36]

«د جرمونو پلټنه د مدعي العموم لخوا چې د دولت د اجرائيه قوې يوه برخه ده د دې قانون د احکامو سره سم ترسره کيږي».

۱۳۴۵ هـ لمريز کال د کب د مياشتي په ۱۵ نيټه د څارنوالی قانون نافذ او د څارنوالی د چارو د تنظيم قانون لغوه شو چې دغه قانون د عدلي وزير د لوې څارنوال په حيث باندې معرفی کړ.

د افغانستان څلورم اساسي قانون د هيواد لمړني ولسمشر سردار محمد داوود خان لخوا په کال (۱۳۵۵هـ ش) کې په ۱۳۶ مادو او ۱۳ څپرکيو کې تصويب کړل شو. د ياد اساسي قانون په ۱۰۶ ماده کې داسې يادونه شوي وه چې(د جرايمو کشف د پلټنې د پوليسو، تعقيب او دعوي د څارنوال لخوا چې د اجرائيه قوې جز ده، د قانون د احکامو سره سم ترسره کيږي).[37] پدې اساس تحقيق او څارنه په بشپړه او عملي توګه څارنوال پورې تړاو پيداکړ، چې څارنوالي په دغه وخت کې يادو شويو موخو ته په کتو سره د حقوق او شرعياتو پوهنځيو او لا تر دې چې د نورو پوهنځيو د فارغانو په جذبولو کې چې د قانون په تطبيق او د عدالت په راوستو کې د وکړو د خوشحالي سبب کېده اغيزمن کامونه واخيستل.

پنځم اساسي قانون د ببرک کارمل له لورې په کال (۱۳۵۹هـ ش) کې په ۱۳۶ مادو کې تصويب کړل شو چې د افغانستان ډيموکراتيک جمهوريت اصول په نامه ياداوه. دغه قانون اتم فصل څارنوالی ته ځانګړی شوي وه چې څارنوالی يو واحد جوړښت معرفي کړي وه. د ديموکراتيک جمهوريت د جوړښت څخه وروسته د حقوقو او قانون قانون څخه د حراست اداري د اقتدار لرونکي حزب سره تړاو پيداکړ چې همدا موضوع په خپله د قانونيت د کمزوتيا سبب وګرځيده.[38]

د افغانستان شپږم اساسي قانون د په (۱۳۶۶هـ ش) کال کې د ډاکټر نجيب الله له خوا په ۱۴۹ مادو او ۱۳ څپرکيو کې تصويب کړل شو.[39] ددې اساسي قاتون نهم فصل څارنوالی ته ځانګړی شوی وه،[40]چې ددې قاتون ۱۱۸ ماده په لاندې ډول وه:

35پورتنې ماخد.سرور دانش،ص ۸۹.

36.(۸)ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي، اخلاق حقوقي در عمل(اخلاق و حقوق مسلکي)ص ۱۴۶.

37. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۵۵)هـ کال.رسمي جريده،۱۰۶ ماده.

38. پورتنې ماخذ، سرور دانش، ص ۸۹.

39.پورتني ماخذ، سرور دانش، ص ۹۰.

40. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۶۶)هـ کال. رسمي جريده،۱۵۶ ګڼه،۱۴۹ ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

« لویه څارنوالي او د څارنوالۍ د ارګانونو د فعالیت مشرۍ په خپلو اجراتو کې خپلواکه ده. او یواځې د قانون او لوی څارنوال تابع دي».

لوی څارنوال او جمهور رئیس اوسط مرستیالان د اساسي قانون د ۱۱۹ مادې له مخې یواځې د شپږو کالو مودې لپاره ټاکل کیږي.

د افغانستان اووم اساسي قانون د استاد برهان الدین رباني په دوره کې په کال (۱۳۷۲هـ ش)کې چې ټولې ۱۱۴ مادې درلودې د هغه کمیسیون په واسطه چې ۵۰ تنو پکې ګډون کړی وه تدوین کړل شو. خو دغه قانون د هېواد د ستونزو او جګړو له امله هیڅ کله تصویب او توشیح نشو.

په کال ۱۳۷۵هـ کال د تلې په ۵ نیټه باندې د طالبانو له لورې جمهوریت سقوط کړل شو، چې د افغانستان د اسلامی جمهوریت دولت نوم د افغانستان اسلامي آمارت ته بدل کړ. دوي د قانون د تطبیق په اړه باندې حکم وکړ چې د هېواد ټول قوانین دي د شرعي نظام د برقراریدو په موخه په ستره محکمه کې د علماو هئیت د مشرۍ لاندې راټول شي، غیر شرعي مواد دي ترې حذف کړل شي او د آمارت ترمنظورۍ وروسته دې په رسمي جریده کې خپاره شي. په کال ۱۳۷۵هـ لمریز کې د کب په ۱۶نیټه د ۱۲ ګڼه فرمان د دولت د اساسي تشکیلاتو او وزارتونو په اړه داسې څرګندونې کړې وي. کومې ادارې چې د سردار محمد داود خان په وخت کې وزارتونه وه، وزارت به پاتې شي، ریاستونه او مدیریتونه او همدارنګه داسې نورې اړوندې اداري دې د ادارو د اصلي برخو سره یو ځای کړل شي. پدې وخت کې د افغانستان لویه څارنوالۍ او د عدلیې وزارت یوه واحده اداره شو.

د ۱۴۱۹ هـ ق کال د زمري د میاشتې د ۲۳ نیټې د ۱۰۹ ګڼې د فرمان د دویمې مادې په دویم بند کې د څارنوالۍ په اړه داسې یادونه ترسره کړي وه:

«د څارنوالۍ د څیړنو کار قضا ته وسپارل شو، قضات مکلف دې چې د دوسیو پلټنې دې د یوې فتوي سره سرته ورسوي او د پریکړې په موخه دې اړوندې محکمې ته وسپاري، په ټوله کې د ۱۶ ریاستونو څخه دوه ریاستونه د قانون د تطبیق د څارنې او د آزادي د سلب د ځایونو د څارنې ریاست باقي پاتې شول. چې نور ټولو ریاستونو فعالیت ودرول شو».

پدې وسیله د عدلیې وزارت ته لاربښونه شوې وه چې په مرکز او ولایتونو کې دې د څارنوالۍ د څارنې د څانګې هغه مسولین چې په وزارتونو، عمومي ریاستونو او د هغو په څانګو کې چې په ولایتونو کې دي، د څارنوالۍ د قانون سره سم د قانون د تدقیق او بې له انحرافه تطبیق، د فرامینو او د افغانستان د اسلامي آمارت د احکامو څخه څارنه وکړي.[41]

د افغانستان اسلامي آمارت لمړي دوره په ۱۳۸۱ کال کې له منځه لاړه چې په کال ۱۳۸۲ هـ لمریز کې د لیندۍ د میاشتې په ۲۳ لویه جرګه جوړه شوه چې د ۲۳ ورځو بحث څخه وروسته د ۱۳۸۲هـ ل کال د جدي په ۱۴ نیټه یې نوی اساسي قانون تصویب او د جهمور رئیس له توشیح وروسته نافذ کړل شو، چې ټول ۱۲ فصلونه او ۱۶۲ مادې درلودې.[42]

چې د افغانستان اساسي قانون ۱۳۴ مادې داسې څرګندونه کړي وه:[43]

«د جرمونو کشف د پولیسو په وسیله او د جرمونو تحقیق او په محکمه کې پر متهم باندې د دعوا اقامه د څارنوالۍ لخوا، د قانون د احکامو سره سم ترسره کیږي. څارنوالۍ د اجرائیه قوې یوه برخه ده چې

---

41. عدلیې وزارت،د افغانستان اسلامي آمارت،(۱۴۱۹)هـ کال.۱۰۹ګڼه فرمان،۲ ماده،دویم بند.

42. (۴) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي،د افغانستان اساسي قانون،رسمي جریده.۸۱۸ ګڼه.

43. پورتنې ماخذ،د افغانستان اساسي قانون،۱۳۴ماده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپلو اجرااتو کې استقلالیت لري، تشکیل، صلاحیت او د اجرااتو څرنګوالی د قانون له لورې تنظیم کیږي.»

کله چې په ۲۰۰۱ میلادي کال د نومبر د میاشتې په ۲۷ نیټه باندې د بن په المان ښار لمړنی کنفرانس دایر شو، چې افغان مشران د افغانستان د موقت حکومت د مشر د ټاکلو لپاه را غونډ شوي وه، نو دې وخت کې لا هم افغانستان هغه هیواد نه وه چې مشروع حکومت دې ولري، په دغه کنفرانس کې مختلفو سیاسیونو، جنګسالارانو، ځورواکو،او هغو افرادو د ګډون حق تر لاسه کړی وه چې د واک او قدرت په لالچ کې ډوب وه. ددې کنفرانس پایله دا شوه چې لمړي شپږ میاشتې موقته اداره، بیا وروسته انتقالي دوره چې دوه کاله یا په بل روایت ۱۸ میاشتې ښودل شوي وي رامنځ ته به شي. پدغه کنفرانس کې حامد کرزی ددې لقب لپاره نوماند وټاکل شو، او بلاخره په ۲۰۰۴ میلادي کال کې یعنې ۱۳۸۳هـ کې د لویې جرګې دایریدو وروسته حامد کرزی د آمریکایانو په ملتیا سره د هیواد واګې تر لاسه او د افغانستان د ولسمشر په توګه وټاکل شو.

د بن غونډه د جمهوریت د رامنځته کیدو باعث شوه، او د امریکا متحده آیالاتو راتګ ته هم زمینه برابره شوه. بلاخره کله چې د آمریکا متحده آیالاتو په وسیله په کال ۱۳۸۰ هـ لمریز کې د افغانستان اسلامي آمارت نظام را وپرځول شو، نو د لوې جرګې د دایریدو وروسته د افغانستان د اسلامي آمارت نوم د افغانستان اسلامي جمهوري دولت باندې بدل کړای شو.

د ولسمشر حامد کرزي له دورې څخه تر د ډاکټر محمد اشرف غني احمدزي دورې پورې د څارنوالي ارګان په هر برخه کې پرمختګ وکړ،چې د اساسي قانون ۱۳۴ مادې پر بنسټ مشروعیت ورکړل شو، ځانګړي قوانین د څارنوالي اړوند تصویب کړای شول،د یوې خپواکي اداري په توګه په فعالیت پیل وکړ، لویې څارنوالی څلور مرستیالاې اداري درلودې، د پنځه زرو په شاوخوا کارکوونکي په مرکز کابل او نورو ولایتونو کې درلودل، پراخ صلاحیتونه ورکړل شوي وه.

د افغانستان اسلامي جمهوری دولت د ۱۳۸۲هـ لمریز کال څخه تر ۱۴۰۰هـ لمریز کال د اسد د میاشتې ۲۳ نیټې پورې حاکم وه، چې وروسته له دې نیټې څخه د افغانستان اسلامي آمارت یو ځل بیا واک ته ورسید، او د ۱۴۰۰هـ لمریز کال د اسد د میاشتې په ۲۴ نیټې باندې چې د ۲۰۲۱ میلادي کال د اګست د میاشتې د ۱۵ نیټې سره سمون خوري د افغانستان اسلامي جمهوری دولت له منځه لاړه.له دې وروسته د افغانستان اسلامي آمارت د افغانستان نوم د افغانستان اسلامي جمهوري دولت څخه د افغانستان اسلامي آمارت ته تبدیل کړ.

دا چې د افغانستان آسلامي آمارت یو ځل بیا واک ته ورسید او د څارنوالی اړوند فعالیتونه، تشکیلات، دندې څه ډول دي؟ آیا اوس مهال د څارنوالی ارګان فعالیت لري او کنه؟ د کوم قانون په اساس څارنوالی اړوندو قضیو ته رسیدګي کیږي؟ دې او دې ته ورته نورو تولو پوښتنو ځوابونه به ان شاءالله په دریم فصل کې چې همدې موضوع ته یعنې د څارنوالي اوسني وضعیت ته کتنه ده، ځانګړې شوې ده او هلته به پرې رڼا واچول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویــــــم څـــــپرکی

د څارنوالۍ ځرنګوالی په مختلفو محاکماتي سیستمونو کې

د نړۍ په مختلفو هېوادونو کې جزايي قضاياو ته د رسيدګي لپاره مختلف محاکماتي سيستمونه شتون لري چې لدې جملې څخه په څلور محاکماتي سيستمونو باندې بحث ترسره کوو. چې له دې جملې په لمړي مبحث کې اتهامي محاکماتي سيستم، په دويم مبحث کې تفتيشي محاکماتي سيستم، په درېيم مبحث کې مختلط محاکماتي سيستم او په پنځم مبحث کې د اسلام محاکماتي سيستم واضح کوو.

لمړي مبحث: په اتهامي محاکماتي سيستم کې د څارنوالۍ ځرنګوالی

جزايي قضيو ته د رسيده ګي په برخه کې دغه سيستم نظر نورو محاکماتي سيستمونو ته ډېره پخوانۍ ريښه لري چې دا محاکماتي سيستم د لمړي ځل

لپاره په انتقام جويي او قصاص باندې ولاړ وه. دغه محاکماتي سيستم په ډېرو پخوانيو زمانو په روم کې رامنځته شو، چې بيا وروسته المان، فرانسې او اتريش ته او داسې نورو ځايونو ته خپور شو.[44] دغه محاکماتي سيستم په تدريج سره بيا په نورو هېوادونو کې لکه المان، اتريش او ټولو اروپايي هېوادونو کې مروج شو. په اوس وخت کې په پخوانيو ځانګړونو برابر او په مطلق ډول په هيڅ هېواد کې قابل د تطبيق ندي، ولې د ځينو تغيراتو قبلولو سره د انګلستان، امريکا، استراليا او کاناډا کې د تطبيق وړ ده. پدې محاکماتي سيسم کې په اوسني عصريت سره هم د څارنوال او څارنوالۍ رول نه تر سترګو کيږي.[45]

لمړي مطلب: د اتهامي محاکماتي سيستم ځانګړتياوي

۱-د دعوی اقامه، د اتهام تعقيب او د جزايي دعوي تعقيب د متضرر يا شاکي په غاړه ده.

۲-د برائت الذمي اصل پکې شتون نلري.

۳-پدې محاکماتی سيستم کې محکمه په تدافعي شکل سره صورت نيسي.

۴-مسلکي قاضيان پکې وجود نلري، او قضيه ته د عادي اشخاصو لخوا چې با رسوخه وي رسيدګي کيږي.

۵-د محاکمې نه کتبي والی، ټول اجراات په شفاهي ډول سر ته رسيږي.

۶-محکمه علني وي، ټول کسان کولای شي چې په جلسه کې ګډون وکړي.

۷-دغه سيستم د ديموکراسۍ په اصل ولاړ ده، نو قضات د خلکو له منځه ټاکل کيږي.

دغه سيستم کې د څارنوالي يا نور دولتي مراجعو په څير تشکيلات شتون نلري.ددې لپاره چې په دغه محاکماتي سيستم کې د څارنوالۍ اړوند بنسټ شتون نلري نو ځکه د څارنوالي د ځرنګوالي بحث څخه صرف نظر کوو.

---

[44]. محمد اشرف رسولي(۱۳۹۷). اصول محاکمات جزايي، کابل، انتشارات سعيد،ص ۴۱.
[45]. (۲۱) ګڼه لمنليک ته دي مراجعه وشي، حفيظ الله دانش، ص ۳۴.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم مبحث: په تفتیشي محاکماتي سیستم کې د څارنوالۍ ځرنګوالی

د اتهامي سیستم د نواقصو په نظر کې نیولو سره حقوقدانان په دې لټه کې شول چې یو بل بدیل محاکماتي سیستم تر تطبیق لاندې ونیسي. چې دوي تفتیشي سیستم روش جوړ کړ.دغه روش هم لمړی ځل په روم کې رامنځته شو او بیا نورو هېوادونو ته خپور شو. د اتهامي سیستم په خلاف پدې سیستم کې د د فرد (مظنون او تورن) ګټو په برتله د ټولنې ګټو ته ډېره پاملرنه شوې دا سیستم د اتهامي سیستم په پرتله د مظنون او تورن په اړه شدید دي او د همدې دلیل په بنسټ تفتیشي سیستم وروسته له رامنځته کېدو څخه یواځې د عوامو طبقې مظنونانو او تورنانو په اړه پلي کیده. پدې سیستم کې دعوه اقامه د دولت لخوا کیږي أدې معنا چې قاضي واک درلود چې له یوې خوا د څارنوال په شان په تورن تور پورې کړي او له بلې خوا دعوي ته هم پخپله رسیدنه وکړي او حکم صادر کړي.[46]

همدارنګه پدې محاکماتي سیستم کې د دعوي اقامه، تحقیق او عدلي تعقیب د متضرر او یا خصوصي افرادو له اختیاره ووت او دولتي نهاد یا مدعي العمومیت یعنې څارنوالی په اختیار کې ورکړل شو.[47]

د مدعي العمومیت یا نیابة العامه (څارنوالۍ) د لمړي ځل لپاره په ۱۷۹۰ م کال کې په فرانسه کې منځته راغله او د جزایي قضیو برسي یې پیل کړه او جزایي دعوي یې اقامه کولې.

لمړي مطلب: د تفتیشي محاکماتي سیستم ځانګړتیاوي

دا محاکماتي سیستم په لاندې ځانګړنو او اصولو باندې استوار وه چې له نورو محاکماتي سیستمونو یې تفکیک هم کیدای شي:

۱-پدغه نظام کې تحقیق او جزایي عدلي تعقیب دنده د متضرر ینو له لورې خارج شوه او مدعي العمومیت یا څارنوالی ته وسپارل شوه تر څو د دولت په نمایندګی دغه کار ترسره کړي.

۲-د جرایمو د تقسیم بندې اصل، چې ځینې جرایم د متضرر په غوښتنه د ګذشت یا تیریدنې وړ وه، خو بیا ځینې جرایم عدم ګذشت بلل کیده چې د متضرر له غوښتنې پرته څارنوالۍ ورته رسیدګي کوله.

۳-د مدعي العوم د مسلکي والي او د له متهم سره د جرم او بحث له اصل پکې موجود وه.

۴-د قاضیانو د مسلکي والي اصل پکې موجود وه، د قضاوت دنده پکې مقدسه دنده ګڼل شوي وه.

۵-محکمې پدې نظام کې سري وه او خلکو نشو کولای چې پکې ګډون وکړي.

۶-د متهم محاکمه او ټول اجراات په کتبي شکل ترسره کیدل او د جلسې اړوند هر څه به پکې ثبت کیده.

۷-د اثبات په نورو دلایلو د اقرار د برترۍ او حتي د شاه دلایلو د نوم ورکولو اصل موجودیت.

---

[46]. رجب ګلدوست جویباري(۱۳۹۱).کلیات آئین دادرسی کیفری، انتشارت جنګل جاودانه،چاپ دهم، ص ۲۷، ۲۸.

[47]. (۴۴) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي.محمد اشرف رسولي، ص ۴۷.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریيم مبحث: په مختلط محاکماتي سیستم کې د څارنوالۍ څرنګوالی

جزايي قضاياو ته د رسيدګي دا محاکماتی سيستم د اتهامي محاکماتي سيستم او د تفتيشي محاکماتي سيستم د مزاياو له مجموعي څخه جوړ شوي ده، دا ځکه چې د رسيدګي د يادو دوو محاکماتي سيستمونو څخه په يوه کې د ټولنې حقوق او منافع ناديده ګڼل شوي وه او په بل کې بيا د فرد يا تورن حقوق ناديده ګڼل شوي وه چې همدې معايبو ته په پام کې نيولو سره حقوقپوهانو د رسيدګي مختلط محاکماتي سيستم ته رجوع وکړه. دې محاکماتي سيستم ته د فرانسي محاکماتي سيستم هم ويل کيږي،دا ځکه چې د لمړي ځل لپاره په ۱۸ پيړي کې د فرانسوي حقوق پوهانو له لورې ايجاد او د تطبيق وړ ګڼل شوي دي، چې په تدريج سره بيا نورو هېوادونو ته خپور شوي دی. افغانستان کې د جزايي اجرااتو قانون له تنفيذ او د يو رسمي حقوقي او عدلي محاکماتي سيستم له ايجاد وروسته د رسيدګي مختلط محاکماتي سيستم تر استفادی لاندې ونيول شو.[48]

د رسيده ګي مختلط محاکماتي سيستم کې هم د تورنو تحقيق د يوې رسمي مرجع(مدعي العموميت) ارګان لخوا صورت نيسي او هم د تورن عدلي تعقيب د همدې مرجع په اوږو بار وي.

ددې محاکماتي سيستم له مخې د څارنوالۍ لخوا تحقيق په سرې ډول سره اجرا کيږي خو د تفتيشي محاکماتي سيستم برعکس دلته تورن ته د مدافع وکيل د نيولو، اظهار نظر او نور ډير حقوق په پام کې نيول شوي دي چې په پورتنيو محاکماتي سيستمونو کې موجود نه وه.

لمړي مطلب: د مختلط محاکماتي سيستم ځانګړتياوې

جزايي قضاياوو ته د رسيدګي دا محاکماتي سيستم يو شمېر خصوصيات له نور محاکماتي سيستمونو څخه جلا کوي چې هغه خصوصيات په لاندې ډول سره تر بحث لاندې نيسو.

۱-د رسيده ګي پدې محاکماتي سيستم کې د تحقيق رسمي او مشخص ديوان (څارنوالي) وجود لري او تحقيق په کې په سرې ډول سرته رسيږي. او همدارنګه د محاکمې په وخت کې هم تعقيبږي خو ددې تحقيق سرې والي پکې په دې معنی نه دي چې تورن حقوق نه لري بلکې تورن ځانګړي حقوق او آزادي لري.

۲-د محاکمې علني والی(د اتهامي سيستم ځانګړتيا)

۳-د محاکمې ترافعي والی(د اتهامي سيستم ځانګړتيا)

۴-د دولت لخوا د دعوي اقامه کول(د تفتيشي سيستم ځانګړتيا)

۵-د محاکمې په ترڅ کې د قاضيانو لاسوهنه(د تفتيشي سيستم ځانګړتيا)

۶-د قاضيانومسلکي توب(د تفتيشي سيستم ځانګړتيا)

۷-د محاکمې کتبي والی(د تفتيشي سيستم ځانګړتيا)

[48]. (۲۱) ګڼه لمنليک ته دي مراجعه وشي، حفيظ الله دانش،ص ۴۳.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم مبحث: په اسلامي محاکماتي سیستم کې د څارنوالۍ څرنګوالی

ځینې حقوقپوهان په ځانګړي ډول اسلامي پوهان جزایي قضیو ته د رسیدګي د درې عمده نظامونو تر څنګ اسلامي نظام هم د رسیدګي یو پیاوړي محاکماتي سیستم او نظام بولي. چې دا محاکماتي سیستم د اتهامي سیستم او کامن لا حقوقي محاکماتي سیستم سره ورته ګڼي. هغه له دې امله چې په دې محاکماتي سیستم کې هم محاکمه علني شکل لري، چې اساساً څارنوال یکې نه تر سترګو کیږي. بله دا چې په اسلامي حقوقي محاکماتي سیستم کې قاضي زیات واک لري او په کامن لا کې هم زیات واک لري. همدارنګه په دواړو حقوقی سیستمونو کې مدیون قوانین زیات ارزښت نلري، او ډیرې فیصلې قاضي په خپلواکه توګه ترسره کوي. ولې بیا هم یو شیمیر علماء د قضاء د تحقیق دیوان باندې د څارنوالۍ د ارګان اطلاق کوي او وایي چې د تحقیق دیوان عبارت له هغه ارګان څخه ده چې د چارواکو، واکمنانو، د دولتي کسانو او همدارنګه د عامه خلکو پر فعالیتونو باندې څارنه ترسره کوي تر څو چې د قانون له حکومونو او د اسلامی شریعت احکامو څخه سرغړونه ونه کړي.[49] دلته یوه پوښتنه پیداکیږي هغه دا چې اسلامي نظام کې څارنوالۍ له کوم ځای څخه سرچینه اخلي؟

د پورتنې سوال ځواب د الله تعالي د لاندې اقوالو په رڼا کې واضح کوو، الله تعالي فرمایي:[50]

«يآأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِن جَآءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبإٍ فَتَبَيَّنُواْ أَن تُصِيبُواْ قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُواْ عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ»

ژباړه: اې مومنانو که کوم فاسق تاسو ته له کوم خبر سره راشي، نو تاسې د (خبره په اړه) پلټنه وکړئ، هسې نه چې کومې ډلې ته په ناپوهۍ سره ضرر ورسوي او بیا په خپلو کړو پښیمانه شئ.

همدانګه په بل ځای کې الله متعال فرمایي:[51]

«قالُوا يا مُوسى إِنَّ فيها قَوْماً جَبَّارينَ وَ إِنَّا لَنْ نَدْخُلَها حَتَّى يَخْرُجُوا مِنْها فَإِنْ يَخْرُجُوا مِنْها فَإِنَّا داخِلُونَ»

ژباړه: هغوي په ځواب کې وویل: اې موسی! هلته خو ډیر زورور خلک اوسیږي. موږ به هیڅکله هلته لاړ نشو، تر څو هغوي له هغه ځایه ونه وځي. هو که هغوي ووتل نو موږ به د ور ننولو لپاره چمتو یوو.

همدارنګه ظافر قاسمي په خپل تالیف دیوان المظالم کې د نیابة العامه(څارنوالۍ) په اړه باندې وایي چې دا د قضا سره په یو ضم موسسه ده، چې جزایي قضایاوي او هغو مدني قضایاو ته رسیدګي کوي چې ټولنې پورې تړلې وي تر څو د جامعې د فکر څخه دفاع او د هغې فکر قایم کړي، چې دا د عمومي مصالحو د تامین لپاره ترسره کوي، دغه نوعه موسسه په ۱۷۹۰ میلادي کال کې په فرانسه کې رامنځته شوه چې مهم ممیزات یې دا دي چې قضات کولای شي چې د عامه حق پورې تړلې دعواوې تحریک کړي پرته له ادعا څخه د شخصي او په اخبار بنا معلوماتو په اساس تر څو ټولنه سلامته شي او همدارنګه د جزایي محکمې حکم معتبرنه ګڼل کیږي تر څو پورې چې نیابة العماه یکې تمثیل شوي نه وي. دا نوی فکر نن ورځ په عربي نړۍ کې هم پراخ شوي ده او د مسلمانانو عرف هم ګرځیدلی ده، دا چې په اسلام کې ولې معتبر ده؟ او موجبه اسباب یې څه دي؟ پدې هلکه استاد فارس الخواری وایي چې الله تعالي په قران کریم کې فرمایلي دي:

---

[49]. محمد مصطفی نیازي (۱۳۹۴) د اسلام قضایي نظام، ژباړه محمد قریب ادیب اساس، قرطبه خپروندیه ټولنه،ص۱۲.

[50]. قرآن کریم، [الحجرات،ایة ۶]

[51]. قرآن کریم، [المائده ، الایة ۲۲]

(c) ketabton.com: The Digital Library

«مِنْ أَجْلِ ذلِكَ كَتَبْنا عَلى بَني إِسْرائيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْساً بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّما قَتَلَ النَّاسَ جَميعاً وَ مَنْ أَحْياها فَكَأَنَّما أَحْيَا النَّاسَ جَميعاً وَ لَقَدْ جاءَتْهُمْ رُسُلُنا بِالْبَيِّناتِ ثُمَّ إِنَّ كَثيراً مِنْهُمْ بَعْدَ ذلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ» [52]

ژباړه:له همدې امله مونږ پر بنئ اسرائيلو دا فرمان ليکلی ؤ: چا چې يو انسان د وينې له بدلې او يا په ځمکه کښې له فساد خورولو پرته (په ناحقه) وواژه، داسې وګڼه لکه چې هغه ټول انسانان ووژل او چا چې څوک له مرګه وژغوره، داسې وګڼه لکه چې هغه ټولو انسانانو ته ژوند ور وبښه. خو د هغو حال دا ده چې زمونږ پيغمبران پرله پسې له روښانه څرګندو لارښودونو سره ورته راغلل، سره لدې هم د هغوی زياتره کسان په ځمکه کښې زياتي کوونکي دي.

د پورتنۍ ايت په اړه ډېر مولفين په جزايي حقوق کې د نيابة العامه يا څارنوالی اطلاق ور باندې کوي. او وايي چې که داسې تصور وشي چې سړی پورته شوي ټول خلک وژني، پس څوک خلک ژغوري او يا يې صنع کوي؟ پدې کې نشته چې دوي ټول وژل کيږي ولې يواځې نايب العام ده چې په قتل کې متولی دي. دي وايي چې په دې اړه کوم واضح نص نه ترسترګو ګيږي چې فقهاو د نيابة العامه په اړه موندلی وي او بحث پرې کړی وي بلکې دا په نويو قوانينو کې د نائب العام د عنوان په حيث قبوله شوي ده.

دا چې په پورته ټولو اياتونو کې او تفسيرونو کې په تحقيق او دقيقې څيړنې باندې ټينګار شوي ده او دا کار نن ورځ په اکثره اسلامي او غير اسلامي ممالکو کې څارنوالۍ کوي، نو دا مهمه موضوع ده او اسلام کې د منع په اړه کوم صريح نص شتون نلري. بله دا چې د څارنوال او څارنوالۍ لپاره لازمي شروط، صفات او دندې د احتساب د ديوان سره تر يوه حده ورته والی لري، او هغه دا چې څارنوال بايد په اسلامي ټولنه کې په فقه او دين کې پوهه ولري، مامورات(په څه چې امر شوي ده) او منهيات(له څه چې نهي او منعه راغلي ده) وپيژني، د ښو او بدو، مجرميت او عدم مجرميت د پيژندلو په اړه معيار بايد کتاب الله او سنت رسول الله(ص) وکاروي، نرم مزاجه، د ښې وينا، ښې رويې او غوره اخلاقو څښتن به وي، لکه چې يو کس د مامون رشيد مجلس ته حاضر شو او هغه ته يې ډيرې سختې خبرې وکړې او په سخته لهجه ورته نصيحت وکړ په ښو خبرو امر او له بدو يې منع کړ. نو مامون الرشيد په ځواب کې وويل : اې سړيه الله تعالی خپل خوږ پيغمبر(ص) ته چې له تا ډير بهتر دی د هغو بدو خلکو چې له ما ډير بدتر دي د ښې رويې او نرمې لهجې توصيه کوي.

الله تعالی فرمايي:« فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ».[53]

ژباړه: پس ووايئ ده ته خبره پسته او نرمه ښايي چې دي پند واخلي او يا وويريږي له الله جل شانه څخه.

نو بيا مامون الرشيد له هغه سړي مخ واړوه او هيڅ توجه ورته ونکړه ځکه انسان چې کوم مقصد په نرمې سره لاسته راوړي هغه اکثره په سختې سره نشي حاصلوی لکه چې پدې هلکه پيغمبر ص فرمايي:

(ان االله رفيق يحب الرفق و يعطی الرفق مالا يعطی علی العنف).[54]

ژباړه: الله تعالي نرمي کووونکی ده او نرم مزاجې خوښوي او په نرمې کې چې کوم انعامات ورکوي هغه په سختۍ نه ورکوي.

---

[52]. قرآن کريم، [المائده ، الاية ٣٢]

[53]. القرانکريم،[سورة طه اية ۴۴]

[54]. صحيح المسلم، مسلم بن حجاج القشيري(٢۶١هـ ق).نشر آرام باغ کرانشي،جلد ١،ص ۴٢٢،کتاب البر باب الفضل الرفق.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه څارنوال او محقق به د عامه کارونو څارنه کوي او د خلکو مال ته د توقع او رشوت اخیستنې څخه ځان ساتي او د خلکو څخه به تحایف نه قبلوي ځکه چې دا هم رشوت کې حسابیږي چې په دې اړه رسول الله ص فرمايي:(لعن الله الراشی و المرتشی).[55]

ژباړه: د الله تعالي لعنت دې وي په رشوت اخیستونکي او رشوت ورکوونکی باندې.

نو معلومیږي هغه څوک چې د لمړي ځل لپاره يې په اسلام کې د احتساب او تحقیق ارګان د رامنځته کولو هڅې کړي دي هغه د اسلام ستر لارښود او پیشوا سیدنا سرور کائنات محمد رسوال الله (ص) وه. هغه دا چې کله د حذیمي قبیلې خلک مسلمانانو ته تسلیم شوه، نو د ولید کورنۍ لخوا پدې پلمه چې تسلیمي او کلمه ویل يې د ویرې له امله وه ووژل، چې له دې واقع څخه پیغمبر (ص) خبر شو نو سخت خفه شو او پدې نوم چې دا ټولنه دی او تخلف د حق الله په جق کې صورت موندلی دی نو د خالد بن ولید (رض) کورنۍ ددې کار په بدل کې د حذیمي قبیلې ته د وژل شویو کسانو په سر دیت ورکړ او د هغوي له حقوقو څخهساتنه او دفاع وکړه.[56]

په دوهم قدم کې چې د تحقیق (څارنوالي) چارو ته توجه شوي هغه د عمر (رض) د خلاف دور وه چې نوموړي د خپل خلافت پر مهال د ټولنې او مظلومانو له حقوقو څخه د دفاع په موخه او د شریعت د احکامو د درست تطبیق په هدف زیاتې هڅې او کوښښونه کړي دي چې ځینې يې د بیلګې په توګه لاندې ډول واضح کوو:

کله چې د مصر والي عمرو بن االعاس (رض) د زوي او د یو قبطي د زوي ترمنځ لوبه کیږي، چې د قبطيي زوي لوبه ګټې چې د لوبې په ګټلو سره د عمرو بن العاس زوي ته غوصه ورځې او د قبطی زوي په وهلو او ټکولو پیل کوي او سپکې سپورې هم ورته واي. کله چې بیا قطبي له خپل زوي سره د حج د ادا کولو لپاره بیت الله شریف ته ځي نو عمر (رض) ته په دې هکله شکایت کوي چې عمر (رض) وروسته له تحقیق او څیړنې د عمر بن العاس (رض) زوي د قبطي د زوي په مقابل کې قصاص کوي.[57]

بل دا چې په دې محاکماتي سیستم کې هم قضات د قضایاو په څیړلو کې له زیات واک څخه برخوردار دي او همدارنګه د رسیدګي په اسلامي نظام کې متهم خپلواکي لري چې له خپل ځان څخه دفاع وکړي او ترفینود قضیې د قاضي په وړاندې مساوي حقوق لري.

د پورته ځانګړنو علاوه د رسیدګي اسلامي محاکماتي سیستم د یو شمیر نورو خاصو ځانګړونو او اصلاحاتو درلودونکی ده چې زیاته انساني جنبه او د تورن حقوق په ځان کې رانغاړي. پدې معنی چې دا محاکماتي سیستم هم د فرد(تورن) او هم د ټولنې حقوق رعایت کوي. دا ځکه چې څارنوال معمولا په حق الله دعواوو کې شتون لري او معمولا حق الله دعواوي په متهمینو باندې اقامه کوي، او د حق الله دعواوي د ټولنې حق دي چې په همدې دلیل ددې حق په تعریف کې فقهاء وايي چې حق الله هغه حق ده چې عمومي منافع په هغه پورې تعلق پیداکوي پرته لدې چې کوم ځانګړي شخص ته انتساب پیداکړي، په همدې دلیل چې د زیات اهمیت، شاملو او پراخو ګټو درودونکي ده، نو د ټولو خلکو خالق

---

[55]. تاج محمد تمکین(۱۳۹۹).څارنوالی او رول په جزايي دعوه کې،ننګرهار پوهنتون، حقوق پوهنځی،ماستري تیزس دفاع،ص ۵۳.

[56]. (۴۴) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي،محمد اشرف رسولي،ص ۱۳، ۲۰.

[57]. (۵۵) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي، تاج محمد تمکین، ماستري تیزس،ص ۵۴.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او پروردګار ته منسوب کیږي، ددې ډول حق ساقط کول جایز ندي او څوک له دې ډول حق صرف نظر کولای نشي، ځکه چې د حقوق پوهانو په نزد دا ډول حقوق عمومي حقوق بلل کیږي.[58]

همدارنګه د څارنوالی په اړه داسې معلومیږي چې سکوتي اجماع او د مجتهدینو اجتهاد هم شتون لري، هغه دا چې کله څارنوالی د قضائیه قوې په چوکاټ او بهر د کمکي ارګان په توګه له فرانسې اسلامي نړۍ ته خپره شوه نو علماو يې په رد کې نه فتوی صادره کړه او نه هم ددې د مشروعیت په اړه ښکاره اجماع ترسره کړی.[59]

د اسلام محاکماتي سیستم د برسې له مخې دې پایلې ته رسیږو چې مخکې لدې چې اروپایي او یا هم مخکیني تمدنونو د قضایاو د رسیدګي لپاره آو په ځانګړي ډول په جزایي امورو کې یو روش خپل کړی د اسلام مقدس دین کې ځانګړي روشونه په نظر کې نیول شوي وه، چې په هغه کې یو شمیر خاص قواعد او سلسله مراتب موجود وه چې نوموړي روشنه ډیر ساده خو کامل او هر اړخیز وه، دا روشونه نه له رومي قواعدو څخه اخیستل شوي وه او نه هم د یونان له حقوقو څخه.[60]

لمړي مطلب: د اسلامي محاکماتي سیستم ځانګړتیاوي

د اسلامي محاکماتي سیستم ځارنګړتیاوي او له نورو محاکماتي سیستمونو سره توپیر په لاندې ډول سره ذکر کوو.[61]

لمړي-د رسیدګي د یو مرحله ایز اصل له نظره: د رسیدګي په اسلامي محاکماتي سیستم کې اصل دا ده چې قضایا په محکمه کې په یو پړاو کې حل او فصل کیږي. یعني هغه حکم چې د واکمنې محکمې له خوا صادریږي قطعي بلل کیږي اود استیناف خواهي، تمیز خواهي او تجدید نظر وړ نه دي په معنی دا چې څارنوال او تورن د شکایت کولو حق نلري. دا ځکه چې د پریکړه کوونکي قاضي لپاره اسلامي فقهاوو شرایط ټاکلي چې مهم يې اجتهاد او عدالت ده نو د شرایطو درلودو یره د قاضي په پریکړه بیا ځلې تجدید نظر نه ترسره کیږي مګر په ځینو خاصو حالتونو کې چې د فقهي قواعدو له نظره د تجدید وړ وي.

دوهم-د قاضي یووالي د اصل له نظره: د اسلام په حقوقي محاکماتي سیستم کې دا اصل ده چې قضایاوي د واحد قاضي لخوا حل او د رسیدګي لاندې وي، دا ځکه چې دا قاضي د امورو د رسیدګي صلاحیت لري او دې ته اړتیا نشته چې یو قضیه یوه ډله قضات تر رسیدګي لاندې ونیسي.بله دا چې د صالح قاضي شتون په یوه قضیه کې بسنه کوي.

دریم-د قاضي ټاکنه او عزل کول: کوم مقررات چې په اسلامي محاکماتي سیستم کې د قاضي د ټاکلو او عزل کولو لپاره ټاکل شوي ده د نورو محاکماتي سیستمونو عمومي مقررات سره یو شان دي لکه، قاضي باید اخلاقي فساد باندې اخته نه وي، په جرم محکوم شوي نه وي، د حقوقو لیسانس ولري او نور. خو بیا ځیني خصوصي مقررات د قاضي لپاره په اسلامي محاکماتي نظام کې الزامي دي. د اسلام په اوایلو کې ځینو فقهاوودغه شرایط ۲۷ دانې د قاضي لپاره ښودلي وه چې د ۱۲ شرایطو درلود واجب او د ۱۵ شرایطو لرل مستحب دي.

---

[58]. پورتنې ماخذ، تاج محمد تمکین، ماسټري تیزس،ص ۵۵.
[59]. پورتنې ماخذ ، تاج محمد تمکین، ماسټري تیزس،ص ۵۵.
[60]. (۴۴) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي،محمد اشرف رسولي،ص ۵۱، ۵۲.
[61]. (۴۶) ګڼه لمنلیک ته دې مراجعه وشي رجب ګلدوست، ص ۳۲ و ۳۴.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تبصـــــره:

د لمړي ځل لپاره په اوسني بڼه د څارنوالي ارګان د فرانسي په هېواد کې په ۱۷۹۰ م کال کې رامنځته شو او بيا له هغه ځايه د نړۍ نوروهېوادونو ته چې د فرانسې مستعمره وه، چې له دې جملې هېوادونو څخه د اسلامي نړۍ يو شمير هېوادونو په ځانګړي ډول د مصر هېواد ته يې هم سرايت وکړ، د مصر په هيواد کې د اسماعيل باشا بن ابراهيم بن محمد خديوي چې په سنا ۱۲۷۹هـ کې واکمن وه مختلط محاکم رامنځته شول. ولې بيا هم څارنوالي يا نيابة العامه د مصر په دارالقضا کې قرار لري او بيله نده.

همدارنګه د عثماني خلافت له زوال څخه وروسته ۱۳۳۵ هـ ق کال غربيان د مسلمانانو په ديارونو باندې مسلط شول، د مسلمانانو افکار، اخلاق، د ژوند مسيرونه او اسلامي نظم يې مختل کړ او دا چاره تر هغه روانه وه تر څو چې مسلمانانو د هغوي افکار او قوانين ومنل همدارنګه د سعودي عربستان محاکم هم چې څلور نوعي(مجلس القضاء على، محکمه التمييز، المحاکم العامه چې ليکني، د مقر تعين او د ځانګړونو حدود يې د عدليې وزير ټاکي ولې فيصلې بيا هم قاضي د فرد په ډول کوي مګر د قتل، رجم او قطع په برخه کې درې ګوني قضا واجب دي او همدارنګه جزايي محاکم دي) لري. او اکثره پريکړي يکې د امام احمد بن حنبل د مذهب سره سمې کيږي او په جزايي محاکمو کې څارنوال نه تر سترګو کيږي.د قضاتو تعداد يکې د وزيراونو د (۲۳۶) رقم ۲۱/۳/۱۳۹۸هـ ق او ۱۷۶ رقم ۱۴/۹/۱۴۰۱هـ ق کلونو صادر شويو قرارونو په اساس شوي چې د تحقيق او تفتيش دننه پر مخ وړي.

زمونږ په هيواد کې هم تر ډيره وخته د تحقيق او تفتيش دنده د عريضې له وړاندې کولو وروسته د قاضي په غاړه وه چې په اوايلو کې دې تحقيقاتو شفاهي بڼه درلوده چې وروسته به د کاغذ پر مخ ليکل کيدي او په پاي کې به قاضي خپلې پريکړې صادرولې وروسته بيا په دولتي تشکيلاتو کې د ولايتونو او ولسواليو په امنيه قومندانيو په چوکاټ کې د سرکاتب جزا نومونو لاندې (چې لنډ نوم د جزا وه) نوي بستونه رامنځته شو چې دنده يوائې د جرمونو تحقيق وه.

د حکومت د مامورينو د وظيفوي جرم تحقيق به د هر وزارت او ولايت په مرکز کې د مدعي العموم لخوا ترسره کېده چې دا تشکيل د وزارتونو او ولايتونو په چوکاټ کې وه، بلاخره په ۱۳۴۳هـ ل کال کې اساسي قانون له مخې د مدعي العموم(څارنوالی) تر نامه لاندې د جرايمو د تحقيق لپاره رسمي اداره د دولت په تشکيل کې رامنځته شوه، يو کال وروسته يعنې په ۱۳۴۴هـ ل کال کې د څارنوالي د قانون په نامه يو قانون په ۱۴ مادو کې رامنځته شو چې په اساس يې د تحقيق برسيره په محکمه کې د تورن د تعقيب چارې هم دغه ارګان ته وسپارل شوې. او د ۱۳۴۳هـ ل کال د جزايي اجرااتو د قانون په تصويب کېدو سره ددې ارکان دندې او واکونه مشخص شول.د ۱۳۴۳ هم ل کال له اساسي قانون څخه وروسته د ۱۳۵۵هـ ل کال د افغانستان د اسلامي جمهوريت په اساسي قانون کې هم دې ارګان دنده او جوړښت ته توجه شوي وه. او بيا په ټول دورو يعنې ۱۳۵۹هـ ل کال ، ۱۳۶۶هـ ل او ۱۳۷۲هـ ل کال اساسي قوانينو د دې ارګان ايجاد، اړتيا او دندو ته توجه کړي ده، همدارنګه د ۱۳۴۴هـ ل کال د څارنوالی له قانون وروسته بل قانون چې د څارنوالی د تشکيل او واک قانون بلل کيږي، په اتو ۸ فصله او څلويښتو ۴۰ مادو کې تر اوسه پورې نافذ او مرعي لاجرا ده.[62]

[62].(۵۵) ګڼه لمنليک ته دې مراجعه وشي، تاج محمد تمکين، ماستري تيزس،ص ۵۷.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېیـــم څــــــپرکی

د څارنوالۍ اوسنۍ وضعیت ته کتنه

په دغه څپرکي کې د څارنوالي په اوسني وضعيت باندې په عمومي توګه بحث ترسره کوو. او ددې لپاره چې د اوسني وضعیت په اړه په کامل ډول پوه شو نو اړوند معلومات مو په یو مبحث یو په مطلب کې رانغاړلي دي تر څو معلومات منظم وي او په معلوماتو پوهیدل اسانه شي .

لمړی مبحث: د څارنوالي اوسني وضعیت ته کتنه

لمړی مطلب: په عمومي ډول د څارنوالي اوسني وضعیت ته کتنه:د افغانستان اسلامي جمهوری دولت د ۱۳۸۲هـ لمریز کال څخه تر ۱۴۰۰هـ لمریز کال د اسد د میاشتی ۲۳ نیټې پورې حاکم وه، چې وروسته له دې نیټې څخه د افغانستان اسلامي آمارت ۱۴۰۰هـ لمریز کال د اسد د میاشتې په ۲۴ نیټې باندې چې د ۲۰۲۱ میلادي کال د اګسټ میاشتي د ۱۵ نیټي سره سمون خوري افغانستان ونیوه او د دوهم ځل لپاره واک ته ورسیدل. د آسلامي آمارت له لوري د افغانستان نیولو سره سم په ټولو وزارتونو، ریاستونو، دولتي او غیر دولتي ادارو کې ژور تغیرات رامنځته شول. څکه هر کله چې اسلامي امارت په افغانستان واک ترلاسه کړ نو په لکونو خلکو هېواد پرېښود او نورو هیوادونو ته کډوال شول، او د هغوي له هیواده وتلو سره سم اړوند دولتي او غیر دولتي اداري بې سرپرسته پاتي شوي چې پدې ترڅ کې د افغانستان آسلامي امارت امیر المومنین ملا هیبت الله اخوند له لوري نوي ټاکنې وشوي او د وازرتونو او ریاستونو لپاره نوي وزیران او ریسان وټاکل شول. چې د افغانستان آسلامي امارت امیر المومنین ملا هیبت الله اخوند له لورې مولوي شمس الدین (شریعتي) د افغانستان آسلامي امارت د لوی څارنوال په توګه معرفي او په خپل کار باندې پیل وکړ.

لکه څنګه چې د افغانستان آسلامي امارت مشر امیر المومنین ملا هیبت الله اخوند د فرمان په اساس وویل چې ټول هغه اصول، قواعد او قوانین چې د اسلام مبارک دین سره په ټکر کې دي، لغوه دي او نه باید اړوندي اداري يې تطبیق کړي خو هغه اصول، قواعد او قوانین چې د اسلام مبارک دین سره په ټکر کې نه وي اړوندي اداري د اصولو قواعدو او قوانینو په عملي کولو باندې مکلفي دي، دا چې د څارنوالي ارګان او د څارنوالي اړوند قوانین لا لغوه شوي نه دي، نو اسلامي امارت دې ضمناً یو ډول مشروعیت ورکړی ده.[63]

دا چې په اوسني وضعیت کې د څارنوالۍ بنسټ شتون لري او د له منځه تللو په اړوند يې د آسلامي امارت مشر امیر المومنین لخوا کوم ځانګړی فرمان نده صادر شوي، بلکې د افغانستان اسلامي جمهوري دولت هغه څارنوالان چې له هیواده بهر ندي تللي او لا په هیواد کې ژوند کوي، د تیر په څیر اوس هم خپلو دندو ته راځي، او خپل معاش ترلاسه کوي. البته د یادوني وړ ده چې ځیني څارنوالان له دندو ګوښه شوي او پر ځای يې نور څارنوالان ټاکل کیږي او ټاکل شوي دي چې د ګوښه کیدو اصلي لامل يې د څارنوالانو په فساد تورن کیدل دي.[64]

د څارنوالي ارګان اوسمهال شتون لري خو فعالیت نه ترسره کوي، بلکې د څارنوالانو دندې د اسلامي آمارت قاضیان او ورسره ځیني پخواني قاضیان ترسره کوي. دا چې ولې اوسمهال څارنوالي فعالیت نلري؟ نو لامل يې د تیر اسلامي جمهوریت د څارنوالانو په فساد بندې ککړوالی وه. دا یوه روښانه موضوع ده چې تیر حکومت کې څارنوالان خصوصا نظامي څارنوالان له فساده ډک وه، او لدې ارګان

---

[63].مصاحبه:امر قاري عابد جلالي(۲۱میزان۱۴۰۱ش، مخامخ).
[64].مصاحبه:څارنوال محمد ادریس حقاني(۲۶میزان۱۴۰۱ش، مخامخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځخه خلک ډیر ناخوښ وه. د پیسو په بدلې کې د بې ګناه اشخاصو تورن ثابتول، د بې وسه افرادو حقوق پایمالول، په شتمنو افرادو د دعوي د اقامې ځخه ویره درلودل او د اسلامي آمارت له غړو سره د انسانیت خلاف اعمال ترسره کول، ټول هغه لاملونه وه چې څارنوالي د یو بې عدالته ارګان په توګه معرفي کړه او هغه دنده یې چې په ټولنه کې عدالت تامین کول وه له پامه غورځولی وه، نو ځکه اسلامي امارت ددې ټولو پورته ټکو په نظر کې نیولو سره تر امر ثاني پورې څارنوالي فعالیت ځنډولی ده، او د څارنوالانو دندې اوسمهال د اسلامي امارت قاضیان پر مخ بيايي.[65]

د څارنوالانود ټاکنې پروسه هم د تیر په څیر ده، د څارنوالي په اړوند چې کومو قوانینو پخوا شتون درلوده اوس هم له هماغو قوانینو څخه استفاده کیږي، اوسمهال د څارنوالانو نوی ټاکنه هم ترسره کیږي، چې د ازموینو اخیستلو پروسه او شرایط یې ټول د پخوا په څیر دي.[66]

د یو دولت په چوکاټ کې د څارنوالي شتون ډیر زیات اړین ځکه د څارنوالي په نشتون کې دعوو ته رسیدګي ډیره ستونزمنه او یا هم ویلای شو چې ناممکنه ده. که څه هم اوسمهال د اسلامي امارت د قاضیانو له لوري دعوو ته رسیدګي ترسره کیږي، خو دا چې د یو ولایت په سطه دعوي ډیرې زیاتي وي، نو قاضیان نشي کولای چې ټولو دعوو ته رسیدګي وکړي ځکه دغه قاضیان به هم د دولت له لورې د دعوي اقامه پر غاړه لري هم به د درېیم ګړي په توګه پریکړه صادروي، چې د یو شخص له لورې د قاضي او د څارنوالانو دندې پرمخ وړل ډیره ستونزمنه خبره ده.[67]

دا چې اوسمهال په قاضیانو باندې کار ډیر زیات او دعوو ته په ټاکلي وخت سره رسیدګي نشي کولای او ډیر تورن افراد بې سرنوشته پاتي کیږي، نو د افغانستان اسلامي امارت ددې لپاره چې د قاضیانو د کار حجم کم شي او د بې سرنوشته افرادو سرنوشت وټاکل شي، د یو ځانګړي کمیسیون په جوړولو باندې بوخت دي، او ددغه کمیسون دنده د بې سرنوشته افرادو سرنوشت ټاکل دي.[68]

څارنوالي بنسټ او د څارنوالانو شتون د یو دولت په اداره کې ډیر اړین ده، ځکه هر کله چې څارنوال مدعي العموم واقع کیږي نو د ټولني او دولت له حقوقو څخه دفاع کوي، او قاضي د درېیم ګړي په توګه پریکړه کوي. نو که چیرته قاضي خپله په یوه قضیه کې تحقیق وکړي او د دعوي د یو لوري شي او بیرته په همدې قضیه کې پریکړه وکړي نو دلته د شخصي اغراضو موجودیت پیښیږي، او ټولنه د قاضي په پریکړه شکمن کیږي. همدارنګه کله چې د څارنوالانو له لوري د یوې قضیې تحقیق او تعقیب ترسره کیږي نو له څو پړاونو څخه تیریږي چې د اشتباه او غلطي امکان پکې کم وي او تحقیق په ښه شکل سره ترسره کیږي، خو که چیرته قاضي هم پریکړه کوي او هم تحقیق ترسره کوي نو دا چې انسان ضعیف ده نو په تحقیق او پریکړه کې د اشتباه امکانات زیات وي.[69]

د څارنوالي شتون د دعوو رسیدګي او د عدالت د تامین لپاره ډیر اړین ده. که چیرته څارنوالي شتون ونلري، نو دعواو رسیدګي به د ځنډ سره مخامخ وي، د عدالت تامین به په ښه شکل نه ترسره کیږي ځکه دعواوي د څو پړاونو پر ځای د یوه پړاو څخه تیریږي او د اشتباه امکان پکې زیات وي، ډیر افراد به بې سرنوشته پاتي کیږي، او د هغوي د مجرمیت او عدم مجرمیت په اړه پریکړه ډیر په ځنډ سره صادریږي.[70]

---

65. مصاحبه:امر محمد همایون عزیزي(۲۹ میزان۱۴۰۱ش، مخامخ)
66. مستعار نوم ایکس(۲ عقرب۱۴۰۱ش، مخامخ)
67. مصاحبه:مدافع وکیل منیر وهاج (۲۵میزان۱۴۰۱،واټس اپ)
68. مصاحبه:امر قاري عابد جلالي(۲۱میزان۱۴۰۱ش، مخامخ).
69. مصاحبه:مدافع وکیل منیر وهاج (۲۵میزان۱۴۰۱،واټس اپ)
70. مصاحبه: څارنوال محمد یعقوب صاحبزی(۱۰ عقرب۱۴۰۱ش، واټس اپ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې د افغانستان اسلامي جمهوري دولت کې څارنوالان د ډیر واک څخه برخمن وه، مادي او معنوي امتیازات ورته ورکول کیدل، چې د ملکي څارنوالانو په نسبت د نظامي څارنوالانوامتیازات زیات وه، خو لدې هر څه سره نظامي څارنوالانو خپله ایماني او وجداني دنده په سحي توګه نه ترسره کوله او په فساد او ظلم به اخته کیدل، چې د افغانستان اسلامي امارت هم دې ټکو ته په نظر کې نیولو سره د څارنوالی فعالیت متوقف کړی ده. خو باید د نظامي او ملکي څارنوالانو ترمنځ توپیر وکړل شي او حد اقل ملکي څارنوالانو ته د فعالیت کولو اجازه ورکړل شي ځکه هغوي د نظامي څارنوالانو په پرتله دندو ته ډیر وفادار وه او په احسنه شکل سره خپلې دندې ترسره کولې.همدارنګه په څارنوالي کې او د څارنوالانو لخوا د فساد د مخنیوي لپاره ځانګړي قواعد رامنځته کړل شي، د فساد کولو لارې وتړل شي او د فساد مخنیوي مدیریت کړل شي.[71]

په اوسني وضعیت کې د افغانستان اسلامي امارت ته پکار ده چې د یو منظم پلان سره سم د څارنوالي ارګان د فعالیت اجازه ورکړي تر څو په محاکمو د کار حجم کم کړل شي تر څو د افغانستان اسلامي امارت قاضیانو له لوري دعوي ته رسیدګي په ټاکلي وخت سره ترسره شي، همدارنګه د تورنو افرادو د بې سرنوشتي مخنیوي وکړل شي. څارنوالي د یو دولت په اداره کې ډیر اړین ارګان ده چې هم د دولت له حقوقو د متهم په وړاندې او هم د متهم حقوق د دولت په وړاندې حمایه کوي. همدارنګه دعوو ته په ښه شکل سره د رسیدګي لپاره یواځینې لار د څارنوالي د ارګان شتون ده.[72]

---

[71].مصاحبه: څارنوال محمد یعقوب صاحبزی(۱۰ عقرب۱۴۰۱ش، واټس اپ)
[72].مصاحبه: څارنوال مطیع الله عظیمي(۱۵عقرب۱۴۰۱ش، مخامخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـــــایـله

۱- څارنوالی یو تحقیقي ارګان ده چې د مظنون د خلاف تورن پانه، او د تورن خلاف صورت دعوي ترتیبوي او د جزایي دعوي په ټولو مراحلو کې د ټولنې د نماینده (مدعـي العموم) په ډول د جرم د مرتکب په وړاندې د جنایي عدالت د غوره تامین په موخه دعوي مخ ته وړي.

۲- څارنوالي د یو دولت په اداره کې ډیر اړین ارګان ده چې هم د دولت له حقوقو د متهم په وړاندې او هم د متهم حقوق د دولت په وړاندې حمایه کوي. همدارنګه دعوو ته په ښه شکل سره د رسیدګي لپاره یوائینې لار د څارنوالي د ارګان شتون ده.

۳- د نړۍ په مختلفو هېوادونو کې جزایي قضایاو ته د رسیدګي لپاره مختلف محاکماتي سیستمونه شتون لري چې لدې څلور محاکماتي سیستمونو له جملې څخه د اسلام محاکماتي سیستم کې څارنوالي له ځانګړی رول څخه برخمنه ده.

۴- څارنوالي په اوسمهال کې (افغانستان اسلامي امارت دوهمه دوره) شتون لري، کاملا له منځه نده تللی خو عملاً فعالیت نلري، او اصلي لامل یې د تیرو څارنوالانو د پیسو په بدلي کې د بې ګناه اشخاصو تورن ثابتول، د بې وسه افرادو حقوق پایمالول، په شتمنو افرادو د دعوي د اقامې څخه ویره درلودل او د اسلامي آمارت له غړو سره د انسانیت خلاف اعمال ترسره کول، ټول هغه لاملونه وه چې څارنوالي د یو بې عدالته ارګان په توګه معرفي کړه او هغه دنده یې چې په ټولنه کې عدالت تامین کول وه له پامه غورځولی وه، نو ځکه اسلامي امارت تر امر ثاني پورې څارنوالي فعالیت ځنډولی ده.

۵- په اوسني وضعیت کې د افغانستان اسلامي امارت ته باید ده چې د یو منظم پلان سره سم د څارنوالي ارګان د فعالیت اجازه ورکړي تر څو په محاکمو د کار حجم کم کړل شي او د قاضیانو له لوري دعوي ته رسیدګي په ټاکلي وخت سره ترسره شي، همدارنګه د تورنو افرادو د بې سرنوشتي مخنیوي وکړل شي. څارنوالي د یو دولت په اداره کې ډیر اړین ارګان ده چې هم د دولت له حقوقو د متهم په وړاندې او هم د متهم حقوق د دولت په وړاندې حمایه کوي. همدارنګه دعوو ته په ښه شکل سره د رسیدګي لپاره یوائینې لار د څارنوالي د ارګان شتون ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړانـــــدیزونه

۱-د افغانستان اسلامي امارت ته پکار ده چې د څارنوالي بیا ځلې فعالیت اجازه ورکړي تر څو دعوي ته رسیدګي په ټاکلي وخت سره ترسره شي او د افرادو د بې سرنوشتي مخنیوي وکړل شي.

۲- د افغانستان اسلامي امارت باید یو منظم پلان ترتیب کړي چې د افغانستان جمهوري دولت په څیر د نظامي څارنوالانو له لورې فساد ترسره نشي او بې ګناه افراد مجازات نه کړل شي.

۳- څومره چې ژر کیدای شي په کابینه کې د څارنوالي موضوع مطره شي او د فعالیت اجازه ورکړل ځکه د عدالت د تامین لپاره د څارنوالي شتون ډیر اړین ده.

۴-څارنوالي ته عام او تام صلاحیت او استقلال ورکول تر څو چې د څارنوالي ارګان بیرته د کوم بل ارګان له فشار او مداخلې څخه خپلې دندې په مستقله توګه پرمخ یوسي.

۵-د نظامي او ملکي څارنوالانو د فعالیت ترسره کولو او اسخدام کولو لپاره معلوم قواعدو او قانون وضع کړل شي، تر څو د څارنوالانو د فعالیتونو د بې نظمې څخه مخنیوي وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مــــــــــاخذونه

1. القران الکریم.
2. اخلاق حقوقي در عمل (اخلاق و سلوک مسلکي).تمویل کننده: اداره حاکمیت قانون و مبارزه با مواد مخدر بین المللي، وزرات خارجه امریکا(INL)و تطبیق کننده،بنیاد آسیا.
3. تمکین، تاج محمد (۱۳۹۹). څارنوالۍ او رول په جزايي دعوه کې، ننګرهار پوهنتون، حقوق پوهنځی، ماستري تیزس دفاع.
4. جویباري، رجب ګلدوست (۱۳۹۱). کلیات آئین دادرسی کیفری، انتشارت جنګل جاودانه، چاپ دهم.
5. دانش، سرور(۱۳۹۴). حقوق اساسي افغانستان، کابل:انتشارات دانشګاه ابن سینا، چاپ سوم.
6. دانش، حفیظ الله (۱۴۰۰). د جزاي محاکماتو اصول، کابل، نوی مستقبل خپرندویه ټولنه.
7. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۶۶)هـ کال. رسمي جریده،۱۵۶ ګڼه.
8. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۴۳)هـ کال،رسمي جریده.
9. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۶۳)هـ کال، رسمي جریده.
10. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۵۵)هـ کال.رسمي جریده.
11. د افغانستان اسلامي آمارت،(۱۴۱۹)هـ کال.۱۰۹ ګڼه فرمان،۲ ماده،دویم بند.
12. د افغانستان اساسي قانون(۱۳۸۲).۸۱۸ رسمي جریده، کابل دولتي مطبعه.
13. د افغانستان جزايي اجرااتو قانون(۱۳۹۳).۱۱۳۲رسمي جریده.
14. د افغانستان د څارنوالي د واک او تشکیل قانون(۱۳۹۲).۸۴۳ رسمي جریده.
15. رسولي، محمد اشرف (۱۳۹۷). اصول محاکمات جزايي، کابل، انتشارات سعید.
16. صحیح المسلم، مسلم بن حجاج القشیري (۲۶۱هـ ق). نشر آرام باغ کرانشي، کتاب البر باب الفضل الرفق.
17. عمید حسن (۱۳۸۵). فرهنګ عمید فارسي، موسسه انتشارات کبیر، تهران میدان استقلال.
18. نیازي، محمد مصطفی (۱۳۹۴) د اسلام قضايي نظام، ژباړه محمد قریب ادیب اساس، قرطبه خپرونديه ټولنه.
19. IL_F بنیاد بین المللی حقوقی افغانستان (۱۳۹۷).مباحث عمومی وکالت دفاع برای کلینیک های حقوقی بنیاد،دیپارتمنت تعلیمات بین المللی حقوقی،کابل.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library